

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BLÍZKÉHO VÝCHODU

Bakalářská práce

Vojtěch Hofman

**Gilánské hnutí džangalí a osobnost Mírzy Kúčik Chána v
pamětech Jana Koláře**

The Gilani Jangali Movement and Mirza Kuchik Khan's
personality in Jan Kolář's memoirs

PhDr. Zuzana Křihová, Ph.D

2024

Chtěl bych poděkovat PhDr. Zuzaně Kříhové, Ph.D. za vedení práce a cenné rady. Také se sluší poděkovat mým přátelům a ostatním, kteří mě v období psaní této práce podporovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

ABSTRAKT

Mírzá Kúčik Chán byl vůdčí postavou povstaleckého hnutí džangalí, které působilo v íránské provincii Gílán v letech 1915–1920. Hnutí a eponymně džangalí bojovníci reagovali na politickou nestabilitu za první světové války i okupaci Íránu anglo-ruskými a osmanskými vojsky. Do roku 1918 získali kontrolu nad Gílánem a částmi sousedních provincií a stali se hrozbou pro centrální vládu. Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu hnutí džangalí a reflexi osobnosti jejího vůdčího představitele, Mírzy Kúčik Chána. Základním pramenem budou paměti Jana Koláře, českého inženýra, který strávil po boku Mírzy Chána několik měsíců v provincii Gílán, až do Mírzá Chánovy smrti. Kolářovy zápisky byly zásluhou jeho ženy vydány pod názvem *Na vlnách revoluce v zemi věčných ohňů* po Kolářově smrti r. 1936. Cílem práce je porovnat Kolářovu reflexi hnutí i osobnosti Mírzy Kúčik Chána se současným historiografickým náhledem, který je poměrně dobře zpracovaný v sekundární literatuře v perštině i angličtině. Práce si klade otázku, jaké klíčové faktory přispěly ke konečnému potlačení hnutí a zda tyto faktory Kolář ve svých pamětech detekoval a reflektoval. Tato práce napomůže vytvořit komplexnější pohled na hnutí džangalí v kontextu politického vývoje Íránu ve 20. letech 20. století.

Klíčová slova: Persie|Kadžárovci|Jan Kolář|hnutí džangalí|Mírzá Kúčik Chán|Gílán|konstituční revoluce v Persii|bolševici|Rezá Chán

ABSTRACT

Mírzá Kūčik Khān was a leading figure of the Jangali movement, which operated in the Iranian province of Gilan from 1915 to 1920. The movement, and the eponymous Jangali fighters, responded to the political instability during World War I and the occupation of Iran by Anglo-Russian and Ottoman forces. By 1918, they had gained control over Gilan and parts of neighboring provinces, becoming a threat to the central government. This bachelor thesis focuses on the analysis of the Jangali movement and the reflection on the personality of its leader, Mírzá Kūčik Khān. The primary source will be the memoirs of Jan Kolář, a Czech engineer who spent several months alongside Mírzá Khān in the Gilan province until Mírzá Khān's death. Kolář's notes were published by his wife under the title *On the Waves of Revolution in the Land of Eternal Flames* after his death in 1936. The aim of the thesis is to compare Kolář's reflection on the movement and the personality of Mírzá Kūčik Khān with the current historiographical perspective, which is relatively well covered in secondary literature in both Persian and English. The thesis poses the question of what key factors contributed to the eventual suppression of the movement and whether Kolář identified and reflected these factors in his memoirs. This work will help create a more comprehensive view of the Jangali movement in the context of Iran's political development in the 1920s.

Keywords: Persia|Qajars|Jan Kolář|Jangali Movement|Mirza Kuchik Khan|Gilan|Constitutional Revolution in Persia|Bolsheviks|Reza Kha

Obsah

Úvod.....	1
Metodologie	3
Gílán.....	5
Persie v období vlády Kádžárovců a konstituční revoluce.....	6
Konstituční revoluce	7
Hnutí džangalí	9
Jan Kolář	15
Vzdělání a Rusko	15
Batumi	15
Baku	16
Gandža	17
U hnutí džangalí.....	19
Pozdější život.....	19
Analýza	22
Diskurzy.....	22
Revoluční diskurz	22
Nacionalistický diskurz	23
Kolářova lhostejnost	23
Kontextuální analýza	25
Boje	28
Role blízkých spojenců Mírzy Kúčik Chána	34
Závěr	40
Seznam použité literatury	42

Poznámka k transkripci

Na přepis z perského jazyka používám transkripci, která se řídí zvukovou podobou slov. V češtině totiž stále ještě neexistuje jednotný model transkripce. Kolář se za svůj pobyt v Íránu plynule persky nenaučil, jeho znalosti byly pouze povrchního charakteru. Delší jména měst a míst značně komolí. V některých případech bylo těžké lokalizovat tato místa a jejich správný název. Navíc byl také vystaven kontaktu s mluvčími gílánštiny, čemuž napovídá fakt, že město *Rašt* nazývá gílánskou variantou *Rešt*. Jeho hlavním jazykem pro komunikaci s Íránci byla ruština. Například zkratku *IKP – Iranskaja komunističeskaja partija* tedy *Íránská komunistická strana* do češtiny vůbec nepřepsal. Kolářův text ponechávám beze změn. Názvy jím použité přepisuji do současné podoby vycházející ze spisovné perštiny a dalších jazyk.

Úvod

V této bakalářské práci se zaměřím na analýzu povstaleckého hnutí džangalí se zaměřením na osobnost Mírzy Kúčik Chána. Mým hlavním cílem je porovnat reflexi českého inženýra Jana Koláře, obsaženou v jeho pamětech, s moderní historiografií v perštině a angličtině. V práci budu analyzovat klíčové faktory vedoucí k potlačení hnutí, charakteristiku osoby Mírzy Kučik Chána a roli jeho spojenců. Kritická obsahová analýza a komparativní přístup pomohou vytvořit ucelenější pohled na události v Íránu během 20. let 20. století.

Jan Kolář poskytuje ve své knize jedinečné svědectví. Stal se svědkem několika historických událostí. Detailně například popisuje boje mezi Azery a Armény v Baku, ustanovení krátce fungující Ázerbajdžánské demokratické republiky a její následné pohlcení bolševiky. Nejdůležitější pro obor íránistiky je však jeho svědectví z Persie. Stal se svědkem a někdy také aktérem historické události důležité pro pozdější vývoj v Íránu – tedy konsolidace moci a stoupajícího vlivu Rezy Chána, které posléze vyústily v jeho korunovaci šáhem, a vzniku nové dynastie Pahlaví. Nabízí také unikátní vhled do fungování hnutí džangalí na konci jeho existence, a to v češtině. Dalším přínosným aspektem je také cestopisný charakter Kolářových pamětí. Popisuje například národy Kavkazu a Íránu, zejména jejich živobyty, zvyky a náboženství během a krátce po první světové válce. Poskytuje tedy cenný vhled do této problematiky. Je důležité jeho memoáry podrobit porovnání s objektivnějšími sekundárními prameny a ověřit jejich přesnost, protože mohou být zatíženy určitým zkreslením, i když přišel do daného prostředí bez vztahu k Íránu, jeho kultuře, zvykům a jazykům. Sekundární prameny nám mohou pomoci doplnit či upřesnit průběh některých událostí, či odhalit rozpory v podaných tvrzeních. Pomohou nám také pochopit lidskou stránku historie. Tedy to, jak průběh historie ovlivňují jednotlivci a jak historické okamžiky ovlivňují osud jednotlivců. Druhé hledisko se váže přímo na Koláře. Sám totiž ve své knize přiznává, že se nechává osudem spíše vláčet, než aby s ním vyloženě bojoval.¹

Hlavním, tj. primárním pramenem jsou memoáry Jana Koláře *Na vlnách revoluce v zemi věčných ohňů*. Ty vyšly až po jeho předčasné smrti v roce 1936 zásluhou jeho manželky Františky Kolářové-Vlčkové, která je připravila k vydání. Ona je také autorkou předmluvy, ve které krátce popisuje Kolářův život od jeho narození po úmrtí a také okolnosti vzniku pamětí. Jan Kolář v nich nepopisuje pouze svůj život a práci. Mají značně cestopisný charakter, protože v nich často popisuje prostředí, zvyky a obyčej obyvatel, které poznal v Rusku po

¹ Kolář., 76

vypuknutí první světové války a následném přesunu na Kavkaz, kde působil na území dnešní Gruzie a Ázerbájdžánu předtím, než dorazil do Persie. Kolář také často komentuje politický vývoj, což lze dát do souvislosti s tím, že zde pobýval v turbulentních letech 1914–1923, kdy se stal účastníkem první světové války, následné ruské občanské války a posléze bojů o centralizaci moci v Persii. Nejdůležitější kapitola, ze které jsem čerpal nejvíce úryvků, se nazývá *U Kučik chána*. V ní popisuje okolnosti a prostředí, ve kterém se v Persii ocitl, svou práci a své interakce s Kúčik Chánem a dalšími osobami v hnutí džangalí. Po jeho zániku pak také krátký život v Persii a cestu domů přes Levantu.

Velice detailní a obsáhlé informace obsahuje kniha *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. Chosro Šákerí zaměřil svou akademickou činnost na zkoumání průsečíků mezi levicovými a národními hnutími v Íránu. Snaží se vymezit diskurzy, které vznikly jak za doby vlády dynastie Pahlaví, tak ve stalinském Rusku a také v současnosti v Islámské republice. Ve své publikaci se snaží o objektivní zhodnocení působení hnutí džangalí s použitím širokého množství primárních zdrojů. Podle mého názoru však autor v některých kapitolách spíše upřednostnil kvantitu informací před jejich přehledností. Pro množství informací v knize obsažených se totiž stává občas nepřehlednou. Pro pochopení kontextu tehdejší doby mi pomohly knihy *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers* a *Iran in the 20th Century: Historiography and Political Culture* od Touraje Atabakího. Touraj Atabakí se ve své akademické kariéře dlouhodobě zabývá moderní historií Íránu. Mnoho obsáhlých informací o hnutí džangalí však tyto prameny neobsahují. Kniha *Reformers and Revolutionaries in Modern Iran: New Perspectives on the Iranian Left* od Stephanie Cronin zkoumá levicový diskurz a vztahy džangalců s levicovými hnutími, které byly důležité zejména v závěrečných obdobích hnutí. Navazuje tak na článek *The Bolsheviks and the Jangali Revolutionary Movement, 1915–1920* od Pezhmanna Dailamiho. Obě tyto publikace zkoumají vzájemnou dynamiku a složitost vztahu levicových uskupení a hnutí džangalí. Význačný íránský historik první poloviny dvacátého století Ahmad Kasraví ve své rozsáhlé dvoudílné knize *Taríh-e mašrúte-je Írán/ Historie íránské konstituční revoluce* detailně popisuje okolnosti a vývoj průběhu revoluce. Je však zatížena nacionalistickým diskurzem tehdejší doby.

Kolářovy paměti byly přeloženy do perštiny překladatelem Rezou Mírčím a vydány pod názvem *Bigáne-ji dar kenár-e Kučik chán/ Cizinec nablízku Kučik chánovi*. V čase psaní této bakalářské práce existuje již třetí vydání tohoto překladu. Fotografie Jana Koláře se také

nachází na tablu mezi ostatními fotografiemi osobností spojených s hnutím džangalí v domě Kúčik Chána v Raštu, přebudovaném na muzeum.²

Z těchto zjištění usuzuji, že pokud se někdo v Íránu hlouběji zajímá o hnutí džangalí, může poměrně jednoduše a rychle dojít k osobě Jana Koláře a jeho přímému svědectví, popsanému v jeho pamětech. Nepodařilo se mi však nalézt žádnou zmínku o tom, že by byly ze strany íránských historiků podrobeny kritickému zkoumání. O samotném hnutí džangalí existuje v perštíně opravdu mnoho publikací zaměřujících se na jeho působení. Někteří z bývalých účastníků hnutí také sepsali memoáry o svém působení v něm. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce není ale možné vzít v potaz všechny tyto zdroje.³

Problematika hnutí džangalí je tedy v perštíně opravdu obsáhle prozkoumána. V češtině vyšly Kolářovy paměti pouze v prvním vydání, ze kterého čerpám. Jiří Bečka ve svém krátkém článku⁴, který vyšel v roce 1991, shrnuje a popisuje Kolářovu knihu, interakce s Kúčik Chánem a jeho následnou smrt tak, jak ji podal Kolář. Taktéž identifikuje určitý obdiv, který ve své knize ke Kúčik Chánovi choval. Nejedná se však o detailní analýzu. Existence dalších prací mi v době psaní této práce není známa.

Metodologie

K dosažení stanovených cílů bude použita kritická obsahová analýza, což je metodologický přístup používaný k interpretaci a pochopení textů nebo jiných mediálních obsahů, který se zaměřuje na odhalování skrytých významů, mocenských struktur a ideologií. Tento přístup vychází z kritické teorie a často se používá v sociálních vědách a humanitních oborech k analýze toho, jak jsou určité diskurzy formovány a jak ovlivňují společenské vnímání a jednání. Kritická obsahová analýza nejen identifikuje dominantní témata a vzorce v textech, ale také zkoumá, jak jsou tato témata konstruována a jakým zájmům slouží, čímž poskytuje

²<https://www.google.com/maps/place/Mirza+Kuchak+Khaan+House/@37.2804549,49.5775786,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipOafqkXdfpuD5pnuG6f2ilLozAJlXAaHqkGHEt!2e10!3e12!6shtt ps:%2F%2Flh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipOafqkXdfpuD5pnuG6f2ilLozAJlXAaHqkGHEt%3Dw203-h152-k-no!7i4032!8i3024!4m7!3m6!1s0x3ff562786bb4c249:0xec56b956f66b008d!8m2!3d37.280362!4d49.5776051!10e5!16s%2Fg%2F11b6xjg95p?entry=ttu>

³ Například kniha *Sardár-e džangal* sepsaná Ebráhímem Fahrájím, která vyšla poprvé v roce 1956. Ebráhím Fachrájím sloužil ve společné džangalsko-komunistické vládě jako komisař pro kulturu; nebo kniha *Kijám-e džangal* od Mírzy Esmá'íla Chána Džangalího, který byl synovcem Kúčik Chána a také sepsal knihu o svém působení v hnutí.

⁴ Bečka, Jiří. *Čech v íránském povstání roku 1921.*, 1991.

hlubší vhled do společenských dynamik a nerovností. Tyto ohledy budou zkoumány v pamětech Jana Koláře, které byly publikovány pod názvem *Na vlnách revoluce v zemi věčných ohňů*. Informace v pamětech budou kategorizovány do tří celků:

1. Události vedoucí k potlačení hnutí.
2. Charakteristika osobnosti Mírzy Kúčik Chána.
3. Role blízkých spojenců Mírzy Kúčik Chána.

Následně budou podrobeny detailní analýze. Tato analýza primárních zdrojů se zaměří na Kolářovy paměti, které budou podrobně textově analyzovány i s důrazem na jazykové a rétorické strategie, jež Kolář využívá k popisu hnutí džangalí a Mírzy Kúčik Chána. V jejím rámci bude identifikován nacionalistický a revoluční diskurz, které jsou v Kolářových pamětech přítomny. Následně bude provedena historicko-kontextuální komparativní analýza, která porovná tyto diskurzy s historiografickými náhledy dostupnými v sekundární literatuře od dalších autorů, aby se identifikovaly shody a rozdíly mezi těmito zdroji. Nakonec budou tato zjištění kriticky reflektována s ohledem na to, jak historiografické zdroje interpretují hnutí džangalí a Mírzu Kúčik Chána ve srovnání s Kolářovými paměťmi.

Gílán

Gílán leží na severu Íránu na pobřeží Kaspického moře. Z jihu je od zbytku země oddělen pohořím Alborz, jehož vrcholy v gílánské části dosahují výšky téměř 3 000 metrů nad mořem. Region je charakterizován mírným a vlhkým podnebím, což velice napomohlo úrodnosti místní půdy. Díky těmto podmínkám jeho území také pokrývají husté lesy, plné unikátní fauny a flóry. Tato provincie je významným producentem plodin, jako jsou rýže, čaj, olivy a citrusy. Rýžová pole v nížinách jsou typickým znakem zdejší krajiny. Současně je zde velice rozšířený také sektor cestovního ruchu a služeb na něj navázaných, a to zejména v letních měsících.

Gílánská kultura je bohatá a rozmanitá, hluboce zakořeněná v historii a ovlivněná geografickou izolací a pestrým etnickým složením. Vyjma Gilaků ho obývají také skupiny Talyšů, Kurdů a Azerů. Rozšířeným jazykem této provincie je gilakština, která patří do iránské skupiny jazyků, avšak má svá specifika odlišná od perštiny. Místní kuchyně využívá zdroje z již zmíněného úrodného zemědělství. Hlavní město provincie Rašt dokonce získalo v roce 2015 titul „Kreativní město gastronomie“ udělovaný organizací UNESCO.⁵ Tradiční místní řemesla zahrnují tkaní, výrobu hedvábí, košíkářství a hrnčířství.

Gílán byl pod vlivem starověkých říší, které vládly na území dnešního Íránu. Islám zde byl postupně přijat během 9. a 10. století. Místní vládcí vždy využili možnosti rozšíření své autonomie až téměř k dosažení nezávislosti během období úpadku vládnoucích dynastií. Všechny tyto snahy však byly po nějaké době centrální vládou potlačeny. Gílán se také dostal pod nominální vládu Osmanské říše před nástupem Abbáse Velikého. Vzrůstající síla Ruska v první polovině 18. století vedla k pomalému obsazování iránských držav na Kavkaze. Ruská vojska na sklonku vlády cara Petra Velikého během války provincii obsadila a stáhla se až po deseti letech. I po odchodu ruských vojsk přicházeli do měst ruští obchodníci. Oblast Gílánu byla také díky své poloze odjakživa napojena na Kavkaz a jeho národy, jejichž příslušníci volně přecházeli sem a tam a utvářeli v ní vzájemné vazby. Během vlády Kadžárovců vládli Gílánu šáhem jmenovaní guvernéri. Jako hraniční provincie nabyli své důležitosti, proto byli zpočátku do této funkce jmenováni pouze členové samotné Kadžárovské dynastie.⁶ Přes Kaspické moře proudilo stále více zboží díky rozvíjející se lodní dopravě. Na vzájemnou obchodní výměnu však také navazovaly kulturně-sociální kontakty, které vyústily ve větší zájem o společenský vývoj v ostatních, zejména evropských zemích. Gílán se díky této své

⁵ <https://www.unesco.org/en/creative-cities/rasht>

⁶ <https://www.iranicaonline.org/articles/gilan-vii>

provázanosti stal jedním z center konstitučního hnutí let 1905–1912, na kterou svými ideály navázalo posléze hnutí džangalí.⁷

Persie v období vlády Kádžárovců a konstituční revoluce

Dynastie Kadžárovců se v Persii chopila moci v roce 1789. Její vláda byla charakterizována snahou o centralizaci moci, která byla však neustále oslabována vnitřními i vnějšími faktory. Série rusko-perských válek připravila Persii o vliv a území na Kavkaze. Zároveň stoupal vliv Velké Británie, která se, vědoma si blízkosti Persie ke svým državám v Indii, snažila co nejvíce ovlivňovat perskou politiku ve svůj prospěch. Tuto taktiku provozovalo také Rusko. Snahy o reformy měly dílčí úspěch. Za přispění předsedy vlády Amíra Kabíra byla založena první škola sekulárního typu Darolfunún, která zaměstnávala zahraniční lektory. Íránští studenti byli také vysíláni na studia do zahraničí se záměrem získat lepší vzdělání, aby se poté zapojili do fungování státní správy. V cizích zemích však také získali poznatky o jiných systémech vládnutí a fungování hostitelských států. I přes tyto dílčí úspěchy nedokázaly tyto reformy změnit fungování státu od základů. Náklady na vydržování šáhova dvora zůstávaly enormní. V kombinaci s nedůsledným a neefektivním vybíráním daní vedly k potřebě půjčovat si stále více peněz od zahraničních mocností.⁸

Velice důležitým nástrojem, díky kterému ovlivňovaly mocnosti perskou politiku, byl systém koncesí. Ty byly často udělovány zahraničním podnikatelům a společnostem, protože perská vláda hledala způsoby, jak získat kapitál a modernizační technologie. Koncese zahrnovaly práva na využívání přírodních zdrojů a infrastruktury, a to často na dlouhá časová období, výměnou za splatnou zálohu a výplaty pravidelného podílu na zisku. Vliv velmocí se tak například projevil na Reuterově koncesi, udělené Náseroddín Šáhem Paulu Reuterovi, jež měla za cíl vybudovat rozsáhlou železniční síť, která by propojovala doly a průmysl na ně navázaný. Nelibost Ruska a vlažnost Velké Británie, spojená s odporem domácího obyvatelstva, vedly k odvolání této koncese ze strany šáha.

Zdaleka nejdůležitější pro budoucí politický vývoj byla Talbotova koncese. Britský podnikatel Gerald Talbot díky ní získal, prostřednictvím nově založené firmy, monopol na obchod s tabákem v celé Persii. V podstatě tím ovládl prodej, nákup a export tabáku bez

⁷ <https://www.iranicaonline.org/articles/gilan-vii>

⁸ KASRAVÍ, Ahmad: *Tárich-e mašrúte-je Irán [Historie iránské konstituční revoluce]* Teherán: Vydavatelství Amír Kabír, 1965 85

jakékoliv konkurence, protože pěstitelé byli nuceni mu prodávat své výnosy za fixní cenu. Když vyšly tyto skutečnosti na veřejnost, vyvolaly obrovskou vlnu odporu. Široké společenské vrstvy se spojily ve snaze tuto nenáviděnou koncesi zrušit. Šáh však na písemné apely nereagoval. Během dalších nepokojů ve městech došlo ke střelbě do demonstrantů, což však jejich odhodlání rozhodně nesnížilo. Mírzá Hasan Širází, jeden z nejprominentnějších duchovních té doby, se rozhodl pomoci snaze protestujících. V prosinci 1891 vydal fatwu, která zakazovala konzumaci tabáku všem muslimům. Toto nařízení vedlo k velice efektivnímu bojkotu. Náseroddín Šáh byl tímto bezprecedentním krokem donucen koncesi vypovědět. Musel však zaplatit obří dluh jako náhradu Talbotovi, na jehož splacení si musel půjčit od Ruska⁹. Perská společnost si poprvé uvědomila, že její rozsáhlé spojení napříč sociálními vrstvami ji může dovést k prosazení vlastních zájmů. Tato událost byla předzvěstí větší politické změny – rozpoutání konstituční revoluce.

Konstituční revoluce

Po vraždě Náseroddín Šáha nastoupil na perský trůn v roce 1896 jeho syn, Mozaffaroddín Šáh. Změna politiky či příchod velkých reforem se však nekonal. Katastrofální finanční situace stále nebyla efektivně řešena. Šáh dále pokračoval v udělování koncesí. Za zmínku stojí D'Arcyho koncese udělená v roce 1901, která zahrnovala práva na prozkoumání a těžbu ropy na rozsáhlém území v jižní části země. Následný nález ropy v roce 1908 vedl o rok později k založení Anglo-iránské ropné společnosti, která ještě sehraje svou důležitou roli v budoucnu. Neefektivní a zaostalá ekonomika státu a šáhovo stálé půjčování si na chod dvora a vlády vyvolávaly odpor ze strany vzdělané společnosti. Panovala také obava ze zvyšujícího se vlivu Ruska, které šáhovi půjčky stále poskytovalo a skrze něž uplatňovalo svůj vliv.¹⁰

První větší bouře propukly již v roce 1905, když se veřejnost dozvěděla, že budou obchodníkům navýšeny celní tarify. Zvýšený výnos z nich měl být použit na splacení ruské půjčky, kterou si šáh vzal, aby jejím prostřednictvím financoval svou zahraniční cestu.¹¹ Obchodníci uzavřeli bázár a vyšli protestovat do ulic. Nepokoje byly brutálně potlačeny, což však pomohlo upevnit pozici a rozšířit řady protestujících, kteří se utábořili na pozemku

⁹ KASRAVÍ, Ahmad: Táríh-e mašrúte-je Írán [Historie iránské konstituční revoluce] Teherán: Vydavatelství Amír Kabír, 1965 110-125

¹⁰ Ibid,126-133

¹¹ Ibid,134

svatyně mimo Teherán a odmítali s protesty přestat. Šáh ustoupil tlaku a 12. ledna 1906 prohlásil, že předá moc prozatímnímu shromáždění, které vytvoří ústavu. Během léta toho roku bylo rozhodnuto, že musí proběhnout volby. Šáh s touto ideou souhlasil a na podzim skutečně proběhly volby do madžlesu – prvního íránského parlamentu. Následně 31. prosince 1906, již nějakou dobu vážně nemocný, Mozaffaroddín Šáh podepisuje vytvořenou ústavu a za čtyři dny nato umírá. Jeho nástupce na trůnu, Muhammad Alí Šáh, nebyl konstituční vládě vůbec nakloněn. Zatímco Íránci byli zaneprázdňeni vzrušujícími událostmi, Rusko a Velká Británie uzavřely v srpnu 1907 smlouvu, ve které si rozdělily íránské území na své sféry vlivu. Sever připadl Rusku, jihovýchod při hranici s dnešním Pákistánem pak Velké Británii. Střed zůstal neutrální jako nárazníková zóna. Touto smlouvou uzavřely země dlouhé období rivality na Blízkém východě. Muhammad Alí Šáh, s podporou Velké Británie a Ruska, dále pokračoval v podlamování moci parlamentu. Dne 23. června 1908 nařídil své kozácké brigádě, aby jej násilně rozpustila. Během bombardování byla budova parlamentu silně poničena a zemřelo v ní mnoho obránců. Šáh tímto krokem de facto narušil moc parlamentu a ovládl Teherán. V provinciích se však proti němu postavila velká koalice parlamentaristů, která postupně ovládla regionální centra a odrážela útoky šáhových jednotek. Šáhově vládě začaly docházet finanční prostředky na vedení války. V červenci se parlamentaristům podařilo vstoupit do Teheránu a po třech dnech bojů ho i získat. Tím ukončili více než rok trvající absolutistickou vládu Muhammada Alího Šáha.

Muhammad Alí Šáh abdikoval a odešel do exilu. Parlament poté vybral za šáha Ahmada, jeho jedenáctiletého syna, jehož vládcovské povinnosti za něj vykonával strýc ve funkci regenta. Parlamentaristé zvítězili. Jejich následné vzájemné konflikty však vedly k násilí a nestabilitě. Finanční problémy státu se rozhodli řešit najmutím amerických poradců v čele s Morganem Schusterem. Tato snaha se však nelíbila Rusku, které z chaosu v Persii těžilo.¹² Pod jeho tlakem byl Schuster odvolán, a dokonce byl rozpuštěn i parlament. Do tohoto období je vsazen pomyslný konec revoluce. Konstituční směr a jeho myšlenky však přežily dále. Parlament existovat nepřestal a znovu se sešel o tři roky později. Přijatá ústava – hlavní cíl snah – formálně platila až do roku 1979.

¹² Axworthy, Michael. *Dějiny Íránu*. NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 154

Hnutí džangalí

S vypuknutím první světové války vyhlásila teheránská vláda neutralitu. Premiér Mostoufi ol-Mamálek požádal ruské jednotky umístěné na severu země o stažení se z Íránu z obav o vyprovokování turecké invaze. Jeho žádosti však nebylo vyhověno a ruská strana mu odpověděla, že pokud se stáhnou, neexistuje žádná záruka, že turecké jednotky jimi opuštěné území neobsadí.¹³ Přímé boje propukly na začátku listopadu 1914. Každá ze stran se snažila různými sliby, ústupky a také rozdáváním zbraní získat na svou stranu místní etnické menšiny. Těmito kroky však vytvořily velice napjatou situaci, která vedla k národnostním konfliktům. Potíže v zásobování a kruté chování vojáků vyvolávaly strádání obyvatelstva.

Mírza Kúčik Chán se svými druhy získal v září roku 1914 čtrnáct pušek a pár nábojů¹⁴ a začali partyzánským způsobem napadat ruské jednotky umístěné v Gílánu. Tím, jak se zvěsti o jejich úspěšných útocích rozšiřovaly, získávali stále větší materiální podporu obyvatelstva a neměli tak významnější problémy se zásobováním. Příznivci jim také poskytovali velmi důležité informace o pohybu nepřátelských jednotek. Utlačování jim nakloněného obyvatelstva ani přímé vojenské akce, a to jak ze strany Rusů, tak zneprátelených místních vůdců, je nedokázaly porazit. Největšího vítězství dosáhli v létě 1915, kdy přichystali léčku na 500 kozáků vyslaných proti nim z Anzálí. Z této jednotky přežilo pouze 45 mužů, přičemž džangalci tuto akci provedli v počtu 61 bojovníků.¹⁵ Rusové je začali veřejně označovat za „loutky pod osmanským vlivem“. Tato tvrzení mohla být alespoň zčásti pravdivá. Kúčik Chán vyslal totiž v listopadu 1915 tajnou delegaci na osmanský konzulát v Teheránu za účelem získání materiální podpory. Dostalo se jim 300 pušek a malého počtu munice. Delegace dokonce navštívila německou ambasádu, kde jim byly předvedeny výbušniny vyrobené v továrnách firmy Krupp.¹⁶ Rusové dále tlačili na teheránskou vládu, aby proti vzbouřencům sama zakročila silou. Mostoufi ol-Mamálek, který stále ještě sloužil jako premiér, však na násilném potlačení džangalců neměl pražádný zájem. Do určité míry totiž s jejich národně-osvobozeneckým úsilím sympatizoval.¹⁷

¹³ Atabaki, Touraj, ed. *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers*. London; New York, 2006. 2

¹⁴ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 52

¹⁵ *Ibid.*, 53

¹⁶ Atabaki, Touraj, ed. *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers*. London; New York, 2006. 36

¹⁷ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 54

Se změnou vlády v Rusku přišel v politice směrem k Íránu obrat. Minulá politika carského režimu byla kritizována jako utlačující a expanzionistická. Ruští vojáci byli vyzváni k dodržování dobrých mravů ve vztahu k místnímu obyvatelstvu. Prozatímní vláda Kerenského však odmítla své jednotky stáhnout z Íránu, protože byla stále ve válce s Osmany. Džangalci po více než dvou letech bojů zaměřili své úsilí na organizaci. Byla založena organizace *Etthehad-e eslám/ Islámská unie*, která sloužila jako neoficiální vedení hnutí. Začaly také vycházet noviny *Džangal*, jejichž prostřednictvím šířili své ideje. Dále se také snažili vysílat agitátory do dalších částí Íránu, kteří měli propagovat samotné myšlenky hnutí. Myšlenky a cíle hnutí ale byly a jsou dodnes stále nejasné. Podle jednoho ze současníků je neznal ani sám Kúčik Chán.¹⁸ Hlavními myšlenkami, které dokázali tehdejší svědci působení hnutí identifikovat, bylo vyhnat z Íránu zahraniční okupační síly, prosazovat základní zákony státu a zavést opět konstituční formu vládnutí dosaženou revolucí jako jedinou možnou. Dílčí myšlenky a cíle se měnily v průběhu let působení hnutí, kdy reagovaly na vnitřní a vnější dynamiku. Například pozemková reforma nemohla započnout z toho důvodu, že by znepráčetila místní feudální chány.

Struktuře hnutí je těžké porozumět, natož ji rozklíčovat. Nejvyšším orgánem byl generální kongres, který se měl scházet jednou ročně a volit zástupce do centrálního výboru a nejvyšší rady, které se jim zodpovídaly. Nejvyšší rada měla také legislativní pravomoci. Na to navazovaly místní výbory, které spravovaly svůj obvod a zodpovídaly se nejvyšší radě a centrálnímu výboru. Toto rozčlenění však platilo pouze teoreticky. Existovala totiž pouze nejvyšší rada a centrální výbor, jehož členové nebyli zvoleni, ale jmenováni. V praxi rozhodoval Kúčik Chán a skupina osobností shromážděná v těchto orgánech.¹⁹

Říjnová bolševická revoluce v Rusku konečně vedla k postupnému odchodu ruských jednotek z Íránu. Britové této příležitosti využili a začali jednat s džangalci o umístění svých jednotek v Gílánu a o rozšíření svého vlivu na pobřeží Kaspického moře, zejména na ropná pole v okolí Baku. S pomocí svých špiónů také začali připravovat vhodnou půdu pro svůj příchod a také sestavovat jim nakloněné jednotky z ruských bělogvardějců, kteří z Persie neodešli. Tyto akce neunikly pozornosti džangalců a zvýšily jejich nedůvěru vůči Britům.²⁰ Nakonec byl vyjednáán volný průchod směrem na Baku pro Rusy, ale pro britské síly byl rezolutně

¹⁸ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 61

¹⁹ Ibid., 68

²⁰ Ibid., 83

zamítnut. Všechny strany se po neúspěšných jednáních připravovaly na boj, k jehož vypuknutí došlo v červenci 1918. Spojené britsko-ruské síly se dokázaly během dvou měsíců za pomoci těžkých zbraní, které džangalcům scházely, a teroru proti civilistům, probojovat ke kaspickému pobřeží. Nakonec bylo dosaženo příměří. Britové a Rusové dosáhli svých cílů a mohli využívat přístav v Anzalí. Britové se dále snažili dostat hnutí pod správu jim nakloněné nové teheránské vlády. Kúčik Chán se však odmítal vládě podrobit. Pokud by mu však toto podrobení nařídil legitimně zvolený parlament, nic by proti němu nenamítal.²¹ Od Kúčik Chána se ale začali odvracet někteří z jeho spolupracovníků, kteří se s dalšími bojovníky pod slibem amnestie vzdávali teheránské vládě. Britové dokonce vyhrožovali použitím bojových plynů.²² Společně s vládními jednotkami opět zahájili bojové operace. Na jaře 1919 se Kúčik Chán proto rozhodl odejít do lesů a přejít opět k partyzánskému boji.

Britové nově nabytého sebevědomí využili k přípravě nové smlouvy, se kterou v srpnu téhož roku šáh souhlasil. Podmínky této smlouvy z Persie vytvářely prakticky pouhý protektorát pod britským patronátem. Opět se zvedla velká vlna kritiky ze všech stran společnosti. Kúčik Chán sbíral síly a začal znovu napadat a odzbrojovat nepřátelské jednotky. Během roku s ním také začali být v kontaktu bolševici, kteří Írán vnímali jako bránu do Asie, která se dala využít k zasažení britského imperialismu.²³ Zahájili i propagandistickou kampaň, v níž se snažili získat místní pracující vrstvy. Levicový směr nebyl v Gílánu a potažmo v celém Íránu novým. V Baku založená *Ferka-je Ejtemá'ijún-e 'āmmijún/ Sociálně demokratická strana Íránu* agitovala mezi íránskými dělníky na Kavkaze již během konstituční revoluce.²⁴ Jejím předsedou byl Nariman Narimanov (*pozdější historicky první předseda vlády Ázerbájdžánské sovětské socialistické republiky*) a jednou z vůdčích osobností byl také Hejdar Chán (*veterán konstituční revoluce, který zastával radikálnější postupy – mimo jiné nejspíše stál za atentáty na různé odpůrce parlamentaristů; po roce 1911 žil v exilu*), který v roce 1917 založil novou politickou formaci – *Ferke-je edálat/ Strana spravedlnosti*. Právě tato strana začala do Gílánu vysílat své zástupce.

Obsazením Ázerbájdžánské demokratické republiky v dubnu 1920 se bezprostředně přiblížili k íránskému území. Dne 18. května 1920 se po krátkém bombardování britské posádky překvapivě vylodily bolševické jednotky vyslané z Baku v přístavu Anzalí. Perským

²¹ Ibid., 98

²² Ibid., 108

²³ Dailami, Pezhmann. *The Bolsheviks and the Jangali Revolutionary Movement, 1915–1920*. Cahiers du Monde russe et soviétique 31, 10

²⁴ Cronin, Dr Stephanie, ed. *Reformers and Revolutionaries in Modern Iran: New Perspectives on the Iranian Left*. London: Routledge, 2004. 87

představitelům byl tento krok odůvodněn jako mise, která se vydala zmocnit bělogvardějských lodí a výzbroje, zadržovaných v přístavu. Britové, kteří čelili přesile, se rozhodli stáhnout. Velitel britské posádky dokonce padl se svým štábem do zajetí, posléze byli propuštěni výměnou za ony lodě a zadržovanou municí.²⁵

Zpráva o vylodění dorazila ke Kúčik Chánovi o 4 dny později. Ihned svolal své nejbližší, aby se dohodli na dalším postupu. Někteří z radikálnějších členů, prosazovali okamžité spojení se silami bolševiků a zahájení pochodu na Teherán, kde by svrhli vládu. Nakonec bylo rozhodnuto, že musí nejprve poznat motivaci bolševiků, než se k nim přidají.²⁶ Delegace džangalců se vydala do Anzalí, aby s nimi zahájila jednání. Bylo přijato ujednání, ve kterém se bolševici zavázali nezasahovat do vnitřních záležitostí v Gílánu. Zároveň má zůstat zachováno právo na soukromý majetek. Rovněž každé přisunutí vojenských posil do Gílánu musí být předem schváleno džangalci. Po dalších jednáních s bolševiky a zástupci Strany spravedlnosti v Raštu došlo k vyhlášení Perské sovětské socialistické republiky. Mírza Kúčik Chán zastával ve vládě pozici vedoucího komisaře a také komisaře pro válku. Hasan Chán, pozdější hostitel Jana Koláře, se stal členem vrchního štábu Íránské rudé armády.²⁷ Kúčik Chán také poslal dva telegramy, Leninovi a Trockému, ve kterých jim gratuloval k úspěchům v ruské občanské válce, vzýval bratrství mezi íránským a ruským národem a žádal sovětské vůdce a strany sdružené ve Třetí internacionále o další podporu v jejich boji proti vnitřním i vnějším utlačovatelům.²⁸

Kúčik Chán a nejen on však měl již od počátků vůči bolševikům a jejich programu výhrady. Jeho cílem totiž bylo, aby charakter revoluce zůstal národním. Ke koalici údajně svolil pouze proto, aby se vedení revoluce nemohla ujmout Strana spravedlnosti, která by vychýlila její charakter. Taktéž při jedné příležitosti prohlásil, že jeho cílem je svrhnout teheránskou vládu a předat moc vládě nové, demokratické, přičemž si nepřeje zopakovat to, čeho se bolševici dopouštěli v Rusku. Rovněž se obával, že by přílišné zapojení Rusů mohlo vyprovokovat Brity k zásahu, který by vedl k následnému rozpoutání občanské války.²⁹ Bolševici si byli jeho výhrad a postojů vědomi, avšak chtěli využít jeho popularity k úspěšnému vývoji svého podniku.³⁰ Britové mezitím iniciovali štvavou kampaň proti džangalcům a bolševikům a

²⁵ Beevor, Antony. *Russia: Revolution and Civil War, 1917–1921*. Viking, 2022. 443

²⁶ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995 190

²⁷ Ibid., 195

²⁸ Ibid., 196

²⁹ Ibid., 198–199, 202

³⁰ Ibid., 212

snažili se proti nim obrátit konzervativní kruhy. Strana spravedlnosti, jejíž zástupci vedli společně s džangalci vládu, přijala název Komunistická strana Persie.

Spolu s ustavením republiky se regionem začala šířit komunistická propaganda. V podstatě vzali již vyzkoušený sovětský model, který se stavěl proti bohatým majitelům půdy a také proti náboženství. To však vedlo k nechuti obyvatelstva, v jejichž životech hrálo náboženství významnou roli. Někteří radikálnější džangalci však s těmito postupy souhlasili a stávali se komunisty. Prvním vážnějším sporem byla debata o provedení pozemkové reformy. Kúčik Chán zastával umírněnější stanoviska – celková pozemková reforma měla podle něj být provedena až po získání Teheránu, kdežto komunisté ji chtěli provést okamžitě.³¹ Komunisté porušili předchozí ujednání, když bez schválení džangalců přisunovali skrze Anzálí stále více jednotek. Kúčik Chán se toho obával a snažil se tomuto zabraňovat.³² Dne 9. července 1920 se bez přechozího upozornění Kúčik Chán stáhl se svými bojovníky z Raštu. Teheránská vláda mu, vědoma si jeho kroku, nabídla post guvernéra území severně od Kazvínu, pokud se jim podrobí a připojí se k boji proti komunistům. Mohl by si také ponechat vojsko nepřesahující 2 500 mužů a měl mít volné pole působnosti v provádění své politiky. To však odmítl.³³ Společný komunisticko-džangalský vládní kabinet fungoval až do 31. července, kdy komunisté provedli převrat a zadrželi zbývající džangalce ve vládě a administrativě. Kúčik Chán byl obviněn z toho, že je agent Britů, a také, že tajně jedná s teheránským režimem.³⁴ Kúčik Chán mezitím zaslal telegram Leninovi, kde vysvětloval složité podmínky v Gílanu a svůj pohled na věc. Ve svém projevu ke spolubojovníkům kritizoval antiislámskou rétoriku komunistů a prohlásil, že systém jimi ustanovený by Íránci dodržovali pouze pod hrozbou smrti.³⁵ Zároveň vyslal svého spolupracovníka Haucka spolu s dalším džangalcem do Moskvy. Tato mise nepřinesla žádné konkrétní výsledky, byť si požadavky džangalců získaly sympatie některých bolševických funkcionářů.³⁶

Protikomunistická kampaň ze strany Britů a jim nakloněných novin velmi narušila důvěru obyvatel v jejich vládu. Fakt, že pouze jeden vládní činitel byl skutečně z Gílanu, také nepomáhal. Rozpočet republiky rovněž nebyl v dobré kondici – scházely finance na pokračování boje. Velký problém nastal, když nedokázali udržet frontu proti Britům a

³¹ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995 190 225

³² Ibid., 233

³³ Ibid., 235

³⁴ Ibid., 238

³⁵ Ibid., 243

³⁶ Ibid., 246

vládním silám a ty dokázaly obsadit Rašt. Nakonec však byli na podzim vytlačeni a komunisté opět ovládli město.³⁷

Během kongresu, uskutečněného mezi 1. až 8. zářím 1920 v Baku, na sebe dokázal Hejdar Chán strhnout pozornost a využít nespokojenosti s výsledky komunistické vlády v Gílanu ve svůj prospěch. Vyšvihl se tak do čela Íránské komunistické strany s ambicí spojit se opět s džangalci.³⁸ Britové mezitím vypudili ruské důstojníky z kozácké brigády a dopomohli Rezu Chánovi získat pozici jejího velitele. Následně se rozhodli stáhnout z perského území. Rezá Chán využil velení nad kozáckou brigádou k převratu, který 21. února 1921 v Teheránu vynesl k moci jím sestavenou vládu. Ta se rozhodla o 5 dní později podepsat Íránsko-sovětskou smlouvu o přátelství. Obě strany si v ní uznaly své společné státní hranice a také to, že na svém území nedovolí zformování ozbrojených skupin, jejichž cílem by byl boj proti Persii nebo Rusku. To v praxi znamenalo, že Sovětský svaz začal omezovat svou podporu gílánských komunistů.³⁹ Na jaře téhož roku se Hejdar Chán vydal do Gílanu, aby jednal s Kúčik Chánem o opětovném spojení sil. Do tohoto období dorazil Jan Kolář, jehož poznatky budou rozebrány v kapitole Analýza.

³⁷ Ibid., 260

³⁸ Cronin, Dr Stephanie, ed. *Reformers and Revolutionaries in Modern Iran: New Perspectives on the Iranian Left*. London: Routledge, 2004. 107–109

³⁹ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995 283

Jan Kolář

Vzdělání a Rusko

Jan Kolář se narodil v roce 1883 v Babicích u Uherského Hradiště. Po dosažení dvaceti let se vydal na studia do dnešního Gdaňska, kde absolvoval technickou školu. Následně získal zaměstnání v berlínské společnosti AEG⁴⁰. V roce 1910 nastoupil na pozici technického správce v továrně v Petrohradě, kde ho zastihl začátek první světové války. Krátce po ruském vyhlášení války Rakousku-Uhersku a Německu začal místní krajanský spolek organizovat dobrovolníky k nasazení na frontě.⁴¹ Kolář se k nim připojil a vydal se za nimi do Kyjeva. Vzápětí byl zahájen výcvik, který však ze zdravotních důvodů opustil. Po poradě s lékařem bylo rozhodnuto, že se musí vrátit na léčení do Petrohradu. Na radu známého se vydal k burjatskému léčiteli Badmajevovi⁴², který mu předepsal jakýsi sirup. Nakonec se však Kolářovo zdraví zlepšilo samo a nepotřeboval žádného léčení. Na začátku roku 1915 byl vyzván k zapojení se do budování ruského zbrojního průmyslu. Vyšší velení vybralo továrnu v Batumi, kam se po přípravě ve vojenském kurzu koncem dubna 1916 s dalšími pracovníky přesunul.

Batumi

Kolář popisuje Batumi jako živé obchodní město. Kromě občasných výstřelů od osmanských lodí, které ale nenadělaly žádné škody, bylo během války klidné. Se životem i prací tu byl opravdu spokojený. Pronajal si malý domek, kde se mu o domácnost starala hospodyně a k dispozici mu byl i sluha. Účastnil se kulturního života ve městě a hodně se stýkal s příslušníky místní řecké menšiny.

Abdikace cara a nástup prozatímní vlády v březnu 1917 zprvu nepřinesl ani pro Koláře, ani pro společnost v Batumi žádné velké změny. Proběhla pouze výměna některých státních úředníků. Obyvatelé byli k těmto událostem podle jeho popisu skoro až lhostejní.⁴³ Vojáci vracející se z kavkazské fronty, opojení pocitem svobody, způsobovali výtržnosti. Údajně do

⁴⁰ Allgemeine Electricitäts-Gesellschaft AG – německá společnost, založená v roce 1887, která se zabývala výrobou elektroniky.

⁴¹ To vedlo ke vzniku České družiny, první exilové jednotky na území Ruska.

⁴² Petr Badmajev byl v té době velmi populárním léčitелеm, mezi jehož klienty prý patřili například někteří členové carské rodiny; údajně také dodával léky samotnému Rasputinovi; některými kruhy byl však považován za šarlatána.

⁴³ Kolář., 18

města také přinesli chorobu, které se říkalo „cinka“⁴⁴. Jeho samotného tato nemoc rovněž postihla. Dokázal se vyléčit, přesto se stav jeho chrupu zhoršil. V továrně se začaly projevovat problémy se zásobováním materiálem. Smlouvy byly s pracovníky uzavírány pouze na jeden měsíc a poté se obnovovaly. Nakonec došlo k přerušení výroby. Kolář dostal na základě své předchozí žádosti povolání zpět do petrohradské továrny. Koncem září 1917 se vydal na cestu do Baku, kde mu měla být udělena propustka. V úřadech však panoval zmatek, a tak na ni musel celý měsíc čekat. Po jejím získání se vydal směrem na sever do Petrohradu. Cestu mu však překazila právě proběhlá bolševická revoluce. V dopravě panoval zmatek, protože byla přeplněna vojáky, kteří se vraceli z fronty. Horské národy severního Kavkazu využily rozpadu centrální vlády k přepadům osad a vlaků. Po krátkém pobytu v Grozném se Kolář vrátil zpět do Baku. Jeho zaměstnavatel – petrohradský Vojenský průmyslový komitét – přestal existovat. Rozhodl se tedy hledat v Baku uplatnění v soukromém sektoru.

Baku

Kolář zde začal pracovat jako šéf technické kanceláře ve strojírnách pro naftový průmysl. Baku se díky objevu a začátku těžby ropy rozvíjelo rapidní rychlostí. Samotná ropná pole byla soukromá a patřila nejen Azerům.⁴⁵ Pracovali zde dělníci mnoha různých národností a jejich náboženské a národnostní spory byly spojeny s krvavými konflikty. Na těžbě nerostného bohatství však podle Koláře panoval společný zájem a konflikty se ho nedotýkaly.⁴⁶ Politickému životu dominovala strana Musavat⁴⁷.

Po bolševické revoluci nastaly opět těžké časy. Vojáci vracející se z kavkazské fronty způsobovali výtržnosti. Po podepsání příměří mezi Ruskem a Osmanskou říší 18. prosince 1918 bylo Baku vojáky ještě více přeplněno. Začaly zase vyvřít staré konflikty mezi Azery a Armény, které končily krvavými srážkami. Kolář se stal svědkem „břežnových událostí“, které popisuje jako velice brutální.⁴⁸ Odhodlal se navštívit předsedu místního krajského spolku. Do jeho domu však nedošel, protože nesnesl pohled na ulice přeplněné mrtvými

⁴⁴ Цинга/cingá je ruský výraz pro kurděje – onemocnění, které je způsobené dlouhodobým nedostatkem vitamínu C. Sám Kolář míní, že šlo pravděpodobně o jejich druh.

⁴⁵ Kolář je nazývá Tatary.

⁴⁶ Kolář., 21

⁴⁷ Nejstarší azerská politická strana, založená v roce 1911, v té době usilující o úplnou nezávislost Ázerbájdžánu.

⁴⁸ Bolševici ve spolupráci s arménskými nacionalisty mezi 30. březnem a 2. dubnem 1918 získali pod svou kontrolu město Baku a blízké okolí. Při bojích bylo podle odhadů zabito mezi 3000 a 12 000 Azery. Na arménsko-bolševické straně pak ztráty dosahovaly zhruba 2 500 lidí.

těly.⁴⁹ Tímto byla nastolena vláda komuny v Baku, která byla ve složité situaci a jež byla také značně neoblíbená pro svou politiku. S pozváním britských jednotek, které měly Baku bránit před blížící se osmanko-ázeršskou armádou, byl v Baku proveden puč. Byla ustanovena nová vláda – Středokaspická diktatura. Tato koaliční vláda sestávající ze socialistů, arménských nacionalistů a menševiků se rozhodla s britskou pomocí Baku bránit.⁵⁰

Mezitím došlo v exilu k vyhlášení Ázerbajdžánské demokratické republiky. Její představitelé si v Istanbulu vyjednali vojenskou pomoc. Nově utvořené jednotky osmanské armády pak společně s ázeršskými dobrovolníky Baku dobyly 14. září 1918. Bezprostředně po dobytí následovaly masakry Arménů. Kolář svolil k tomu, aby se v továrně, kterou spravoval, schovaly arménské rodiny, které se v ní chtěly skrýt před vražděním. Rodiny vražedné řádění přežily a Kolářovi se na nic nepřišlo.⁵¹ Osmanské jednotky se v rámci plnění příměří uzavřeného 30. října 1918 musely stáhnout z celého Zakavkazska. Jejich místo vyplnily předtím stažené britské jednotky, které se však rozhodly podpořit již nastolenou ázerbajdžánskou vládu. Její mezinárodní uznání bylo dokonce 11. ledna 1920 vyjednáno na pařížské mírové konferenci.⁵²

Továrna, kde Kolář pracoval, se stala zbraňovým arsenálem a on se stal jeho správcem. Situace se uklidnila a obchod se dále rozvíjel. Kolář se stal členem exkluzivního společenského klubu, kam měli přístup vysocí úředníci a magnáti. Žil ve velkém bytě přímo v arsenálu. Setkával se také s krajany, se kterými společně vzpomínali na vlast a v té době již vzniklé Československo. Společně založili krajanský spolek, Sokol a pobočku Československého červeného kříže. Poslední jmenovaný se staral o převoz propuštěných zajatců do Batumi, kde se jich ujal zástupce ČSR a dopravoval je dále do vlasti. V březnu roku 1919 bylo rozhodnuto o přesunu arsenálu a dílen do Gandži.⁵³

Gandža

Pozitivní vývoj ruské občanské války ve prospěch bolševiků jim dovolil pomýšlet na znovuobsazení kavkazských republik. V případě Ázerbajdžánu byli bolševici nejvíce hnáni

⁴⁹ Kolář., 27

⁵⁰ Hasanli, Jamil. *The Sovietization of Azerbaijan: The South Caucasus in the Triangle of Russia, Turkey, and Iran, 1920–1922*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2018. 33

⁵¹ Kolář., 30–32

⁵² Hasanli, Jamil. *The Sovietization of Azerbaijan: The South Caucasus in the Triangle of Russia, Turkey, and Iran, 1920–1922*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2018. 36

⁵³ Kolář, 27–38

získáním ropných nalezišť. Jejich úsilí bylo naplněno, když bez odporu vstoupili do Baku dne 30. dubna 1920. Den po Kolářových narozeninách (2. května) zabrali také Gandžu. Průmysl, banky a další části hospodářství byly znárodněny. Kolář tak přišel o všechnu svou hotovost, protože všechny místní banky byly znárodněny. Později mu sice byla po částech vyplacena, kurz byl však velice nevýhodný. Továrna, kde Kolář pracoval, byla zabrána také, avšak jeho kolegové mohli nadále zůstat ve svých funkcích. V továrně zůstala i stráž, která byla ale po pár dnech vyměněna za původní vojáky ázerbajdžánské armády, kteří se mezitím museli přidat k bolševikům. Nucená sovětizace, která zahrnovala konfiskace majetku a také rozsáhlé popravu, vyvolávala nechuť v obyvatelstvu.⁵⁴

Kolář se od svého důvěrného zdroje dozvěděl o plánovaném povstání Azerů. Vzhledem k převaze bolševiků vůbec nevěřil v jeho úspěch.⁵⁵ Povstání vypuklo 28. května 1920. Důstojníci a posádka, kteří byli bývalými členy ázerbajdžánské armády, se vzbouřili proti bolševikům. Boje v Gandže trvaly týden, a nakonec byli vzbouřenci poraženi. Na své straně údajně měli po bojích a následném pogromu na ně vedeném okolo 10 000 obětí.⁵⁶ Během revolty přišly do továrny, kde působil Kolář, davy žádající zbraně. Nemohl jim v jejich požadavcích vyhovět, ani jim v jejich snaze nedokázal zabránit, kvůli nepočetné strážní arsenálu. Rozhodl se tedy položit klíče od skladu zbraní doprostřed dvora na stůl a zamkl se ve své kanceláři. Dav tak zbraně získal a zapojil se do bojů.

Po potlačení povstání začalo zatýkání domnělých i skutečných odpůrců bolševiků. Zatčení se nevyhnulo ani Kolářovi. Byl čekisty odveden spolu s ostatními do vězení, kde byl obviněn z pomoci povstalcům tím způsobem, že jim vydal zbraně. Ve vlhkém a přeplněném sklepe strávil asi 18 dní. Toto prostředí se negativně podepsalo na stavu jeho zdraví. Nakonec však našel zastání u svých bývalých zaměstnanců, kteří přesvědčili předsedu Čeky o tom, že je nevinný, a následně byl propuštěn na svobodu. Dostal za úkol vyrazit do Baku, kde se měl setkat s lidovým komisařem pro vojsko a námořnictvo⁵⁷ a poreferovat mu o stavu továrny po bojích. Na cestě byl však opět zadržen kvůli podezření z kontrarevoluce. Další tři dny trvalo, než se opět vše vysvětlilo a mohl být propuštěn a pokračovat v cestě. Po přednesení referátu lidovému komisaři se Kolářovi udělalo nevolno a přivolaný doktor měl obavy z nákazy tyfem. Na svou vlastní žádost byl tedy Kolář převezen do svého bývalého bytu v Baku, kde ještě

⁵⁴ Hasanli, Jamil. *The Sovietization of Azerbaijan: The South Caucasus in the Triangle of Russia, Turkey, and Iran, 1920–1922*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2018. 42

⁵⁵ Kolář., 49

⁵⁶ Hasanli, Jamil. *The Sovietization of Azerbaijan: The South Caucasus in the Triangle of Russia, Turkey, and Iran, 1920–1922*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2018. 43,45

⁵⁷ V té době tuto funkci zastával Alihejdar Karajev, 1896–1938.

stále pobývala jeho bývalá hospodyně. Ta se o něj starala asi dva měsíce a po této době podle svých slov vstal z postele „slabý jako moucha“.⁵⁸ Bolševická vláda mezitím znárodnila veškeré soukromé podnikání. Cizinci, kteří byli experty ve svých oborech, byli ponecháni na svých pozicích z toho důvodu, že bylo potřeba udržet hospodářství v chodu. Zásobování potravinami však vážlo a inflace rostla. Kolář si udržel své dobré platové podmínky a nový úkol – vybudovat novou továrnu na zbraně přímo v Baku. To se mu víceméně dařilo, byl však na základě falešného udání opět, tentokrát na dva týdny, zadržen kvůli obvinění ze sabotáže. Byl však opět, už potřetí, pro nedostatek důkazů a nesmyslnost obvinění propuštěn na svobodu. Lidový komisař vedení Ázerbajdžánské SSR rozhodl vyslat bojovou brigádu na pomoc Íránské komunistické straně do Gílanu. Kolář dostal rozkaz, aby pro ni připravil výzbroj. V továrně ho často navštěvoval Hejdar Chán a také Fomov⁵⁹. Následně byl po pár dnech vyzván, aby se s brigádou vydal na čtrnáct dní do Persie, kde měl se svým týmem provést opravu místní výzbroje. Po všech přípravách vypluli 13. června 1921 směrem do přístavu Anzalí.

U hnutí džangalí

Původní plán byl takový, že se vylodí v přístavu Anzalí a přidají se k jednotkám komunistů. Většina brigády se však po poradě rozhodla, že se přidají ke Kúčik Chánovi a jeho hnutí. Ti, kteří nesouhlasili, byli vzati do zajetí a zavřeni v podpalubí. Loď proplula nechráněným zálivem, vylodili se u dnešního městečka Nargestán. Dorazili právě v době, kdy probíhala třístranná jednání mezi džangalci, komunisty a teheránskou vládou. Kolář pokračoval ve své práci – staral se o zbraně. Jeho angažmá pro hnutí však skončilo na konci podzimu 1921, kdy bylo hnutí poraženo. Toto je rozebráno v kapitole Analýza.

Pozdější život

Kolář byl se svými druhy v horském útočišti nalezen a vzat do zajetí. Po nějaké době k němu byli do zajetí přivedeni i jeho známí – Šutichin a Kargarateli. Společně zažili postupné snižování dávek jídla a zhoršující se podmínky jejich improvizovaného vězení, což opět zhoršilo Kolářův zdravotní stav. Nakonec však byli okradeni a bez jakýchkoliv zásob

⁵⁸ Kolář., 53

⁵⁹ O této osobě se mi nepodařilo nic dohledat. Kolář uvádí, že se jednalo o člena Ústředního výkonného výboru bolševické strany v Moskvě.

propuštění do lesů. Po asi pěti dnech náročné cesty hustými lesy je uvítal sardar Muchtadar⁶⁰, jehož cílem pravděpodobně bylo Koláře přesvědčit, aby se dal do jeho služeb.⁶¹ Nakonec ho odmítli a vydali se do Anzalí, kde byli opět zatčeni a převezeni do Raštu. Po krátké době však byli na zásah anglického konzula zahraniční zajatci postupně propouštěni. Tak byl propuštěn i Kolář.

Po svém krátkém zajetí nejdříve pracoval na celním úřadě v Anzalí. Místní vlhké podnebí však nedělalo dobře jeho zdraví. Bažiny v okolí města poskytovaly útočiště komárům. Nakazil se malárií a po částečném doléčení se rozhodl přesunout do Raštu, kde nastoupil na pozici městského inženýra. V této funkci se například podílel na znovuoobnovení dodávky elektrické energie do města z elektrárny, která byla boji poničena. Také založil dílnu na opravu automobilů. Většina jeho plánů však byla odložena či ignorována, a tak měl dost volného času.⁶²

Jeho zdravotní stav se však stále nezlepšoval. Navíc se mu stýskalo po domově. Rozhodl se tedy začít plánovat svou cestu domů. Od anglického konzulátu se dozvěděl, že jeho bratr žije, a také to, že mu na cestu zpět vydají prozatímní cestovní pas. Byl požádán svou ruskou známou, aby do Konstantinopole doprovodil její neteř, která by se od něj poté oddělila a pokračovala by dále do Francie. Po chvíli váhání souhlasil, a tak se společně vydali na cestu. Najatým vozem museli nejprve jet do Teheránu, kde měli získat tolik potřebné pasy. Zde se však zdrželi delší dobu, než plánovali, jelikož zhotovení falešných dokumentů pro jeho spolucestující trvalo déle, než předpokládali. Kolář se zde setkal se svými známými, a dokonce i s místními krajany, se kterými se zúčastnil diskuzí o založení prvního československého diplomatického zastoupení v Íránu a rozvoji vzájemného obchodu. Setkal se například s Václavem Protivou⁶³. Pokračovali dále na západ do Kermánšáhu, kde náhodou narazili na další známé, se kterými navštívili Bísotún. Při překračování horských průsmyků měli v najatém automobilu nehodu. Potlučení a vyděšení přežili. Ujali se jich místní Kurdové, kteří je pohostili a nechali je přespat ve svém domě. Ráno nasedli do poštovní dodávky, která je dovezla na hranice s Irákem. Dne 21. června 1923 vstupují do Iráku a nastupují do vlaku směr Bagdád. Ubytují se v hotelu a opět potkávají staré známé. Kolář popisuje zejména

⁶⁰ Spravoval a vládl území obydlenému převážně turkickým etnikem Talyšů. Nejdříve spolupracoval s džangalci. Následně se však se svými milicemi přidal ke snahám teheránské vlády a vystupoval proti Kúčik Chánovi a jeho příznivcům.

⁶¹ Kolář., 99

⁶² Kolář., 112

⁶³ Ten odešel do Persie v roce 1891 a nastoupil jako zahradník do služeb Náséroddín Šáha. Po propuštění z jeho služeb si založil vlastní zahradnictví a vinice. Zemřel v roce 1930 v Teheránu.

spalující vedra, která jim znemožnila fungování během dne. Na pobyt ve městě si vyčlenili týden, avšak jeho spolucestující onemocněla, tak se museli zdržet déle. Aby se její stav zlepšil, vydala se s přáteli na ozdravný pobyt do hor. V mezičase navštívil Kolář se svými přáteli Karbalu. Začaly mu docházet peníze, a tak se musel uskromnit. Nastěhoval se do malého domku ke svému příteli a vykonával různé práce. Také se blížilo vypršení platnosti jeho pasu. Nakonec mu od známé přišla zpráva, že se bude vdávat. Při osobním setkání na ni naléhal, ona se však nenechala pod vlivem svého snoubence, anglického důstojníka, přemluvit k pokračování v cestě. Kolář si musel požádat o prodloužení platnosti svého pasu. Dokonce podezřívá onoho snoubence z toho, že dostal prodloužení pouze na dva týdny.⁶⁴ Najal si tedy s dalšími dvěma muži vůz a vydal se směrem přes Sýrii na Bejrút. Sýrie byla v té době pod mandátní správou Francie. Kolář už v té době popisuje nespokojenost místních Arabů a přepadání z jejich strany. Tato nespokojenost, kterou krátce popisuje, následně vyústila ve Velké syrské povstání⁶⁵. Byli plní obav z přepadení. Nakonec byli na jedné ze svých zastávek kvůli své nepozornosti okradeni o zavazadla. Když dorazil do Bejrútu, musel zde počkat na zaslání domovského listu, na jehož základě by v Konstantinopoli získal pas. Toto čekání se však stále prodlužovalo a Kolář začínal být nervózní, protože jeho životní náklady byly vysoké. Potkal svého známého ještě z Batumi, který byl kapitánem obchodní lodi. Ten mu nabídl, že ho na lodi s velkou slevou odveze do Konstantinopole. Den před odplutím si Kolář konečně vyzvedává svůj domovní list a den nato, 24. listopadu, tedy odplouvá do Konstantinopole. Tam si na československém konzulátu vyzvedává pas a 26. prosince 1923 zakončuje svou cestu v Košicích u svého bratra.

⁶⁴ Kolář., 209

⁶⁵ Toto povstání bylo reakcí na potlačení syrských snah o vlastní stát z roku 1920 a na represivní politiku francouzské správy. Naplno propuklo o dva roky později a trvalo až do roku 1927, kdy bylo potlačeno. Bylo však dosaženo určitého uvolnění a také došlo k posílení syrského národního uvědomění.

Analýza

V první části analýzy se zaměřím na definici revolučního a nacionalistického diskurzu a poté se pokusím jeho projevy nalézt v Kolářově výpovědi i s ohledem na jeho osobní názor a pocity. V části druhé zasadím jeho výpověď do tří tematických celků - 1) události a aktivity vedoucí k potlačení hnutí, 2) charakteristika osobnosti Mírzy Kúčik Chána, 3) role a popis blízkých spojenců Mírzy Kúčik Chána. Tyto tematické celky budou následně komparovány s poznatky ze sekundárních zdrojů.

Diskurzy

Revoluční diskurz

Revoluční diskurz je způsob komunikace a soubor idejí, který usiluje o radikální společenskou a politickou změnu. Tento typ diskurzu často kritizuje existující mocenské struktury a nespravedlnosti a volá po zásadní transformaci společnosti směrem k rovnosti, svobodě a spravedlnosti. Může zahrnovat radikální rétoriku, mobilizaci mas a využívání symbolů a narativů, které inspirují a legitimují revoluční aktivity. Revoluční diskurz často staví na myšlenkách emancipačních hnutí a ideologií, které usilují o zásadní přehodnocení společenských hodnot a institucí.

Kolář popisuje cíle hnutí poněkud obecným způsobem, což však odpovídá tvrzením jeho současníků (viz kapitolu Hnutí džangalí). Hlavními cíli hnutí bylo podle jeho popisu nastolit spravedlivou vládu, která by se jala zlepšovat špatnou situaci obyvatelstva.

Odboj trval již mnoho let a jeho cílem bylo zhroutiti absolutismus a zlepšiti postavení pracujícího lidu a vysávání úřady. (Kolář., 68)

Během doby poznal jsem blíže i cíle povstalců: odstraniti dynastii Kadžárů a pomoci pracujícímu lidu. (Kolář., 76)

V tomto obsáhlejší tvrzení vystihuje složitý třístranný konflikt a jeho kritický vhled na tuto situaci:

Kdykoli jsme v rozhovoru přišli na cíl odboje, zdůrazňovali všichni chánové, blízcí Kučuk chánovi, že bojují za zlomení moci Kadžárů, za zlepšení postavení pracujícího lidu, zvláště venkovských poddaných. Ovšem totéž tvrdila IKP a konečně i seid Ziah Eddin a Riza chán, kteří provedli převrat v únoru 1921. Všechny tři strany byly proti Kadžárům, proti

nepořádkům ve správě státu a pro povznesení ubohého lidu. Každá z nich se domnívala, že její recept je nejlepší, každá z nich chtěla ovládnouti Persii, spasiti ji podle svého způsobu a potlačiti druhé dva protivníky. Proto všechny tři strany jednaly spolu o dohodu a zase se rozešly. (Kolář., 68)

Nacionalistický diskurz

Nacionalistický diskurz je způsob komunikace a soubor idejí, který zdůrazňuje význam národa, jeho kultury, historie a suverenity. Tento typ diskurzu často klade důraz na národní identitu, jednotu a hrdost a může být spojen s úsilím o politickou nezávislost, ochranu národních zájmů a zachování kulturních tradic. Nacionalistický diskurz může obsahovat rétoriku, která vyzdvihuje specifické vlastnosti a hodnoty národa, a může se stavět proti vnějším vlivům nebo interním prvkům, které jsou vnímány jako ohrožující národní integritu. Často se spojuje s myšlenkami o společném původu a osudu národa a může zahrnovat snahy o mobilizaci obyvatelstva k obraně nebo prosazení národních cílů.

Určité stopy tohoto diskurzu mohou být patrné v tomto výňatku:

Byl odpovědným nepřitelem Kadžárů, panující dynastie, a pokládal je za původce všeho zla v Persii. Jako nadšený vlastenec nemohl ovšem snést, že Angličané hospodařili v jeho vlasti od roku 1917 jako doma a postavil se nakonec proti nim. V roce dvacátém byl spojencem Rusů, když tíhli proti Angličanům. Tehdy byla celá Persie zaujata proti Anglii. Nakonec však, jak mi tvrdil Hasan chán Kišederi, dohodl se Kučuk chán i s Angličany a dostal od nich zbraně, polní dílny a jiný vojenský materiál. (Kolář., 68)

Kolářova lhostejnost

Další stopy diskurzů nejsou v Kolářově díle k nalezení. Přiznává se k tomu, že je Kúčik Chánovi a svým hostitelům zavázán:

Kučuk chán nás srdečně uvítal. Zaopatřil nás vším, hned první den dostal jsem darem krásného koně s evropským sedlem a 100 tumánů. To zavazovalo. Druzí starali se o mne, měl jsem zdarma byt, stravu a všechny běžné potřeby, které poskytuje venkovský dvorec a kromě toho značnou peněžitou odměnu. Žil jsem tedy podle toho, co den přinesl a splácel hostitelům svými vědomostmi a znalostmi. (Kolář., 76–77)

Znaky diskurzů se v jeho díle nejspíše dále nenachází z toho důvodu, že neměl o politiku takový zájem. Také se vyznává ze sklonů k fatalismu a lhostejnosti k jednomu z hlavních cílů revoluce:

V této době byla to spíše hra na revoluci a já jsem skoro ani o té nevěděl, jsa vzdálen na 20 km od vojska a hlavního stanu. Zůstal jsem. Přiznávám, že jsem povahou, která se raději dá nésti proudem, než aby usilovala vnutiti proudu vlastní směr. V mém životě hrála vždy velikou úlohu náhoda a na východě se moje víra v osud jen zesílila. Během doby poznal jsem blíže i cíle povstalců: odstraniti dynastii Kadžárů a pomoci pracujícímu lidu. Nebyl jsem zasvěcen do perské politiky a boj proti Kadžárům byl mi lhostejný, ale s druhým bodem jsem rozhodně sympatisoval a pozoroval jsem, že se skutečně i v praxi provádí. (Kolář., 76)

Tato jeho tvrzení souhlasí s dalším vývojem jeho pobytu. Vždy se k politickým jednáním dostal jako svědek buď na základě něčího pozvání, anebo úplně omylem. Z tohoto důvodu se domnívám, že sám o sobě neměl o politiku takový zájem.

Kontextuální analýza

Kučuk chán tu zorganizoval se svými lidmi jakousi samosprávu, žertem se říkalo republiku. Uváděl v ní v praxi svoje plány o zlepšení stavu poddaného lidu. Poddanství tu sice trvalo, ale nebylo tak tvrdé jako v jiných místech. Lidé odváděli majitelům poplatky v naturáliích, nejvíce rýži a tabák. Kraj byl úrodný, dávky nebyly velké a poddaným se vedlo dobře. (Kolář., 69)

Kolář ve svém popisu v podstatě opomíjí republiku, společně ustanovenou s komunisty, rok před jeho příjezdem. Daň, kterou popisuje, měla desetiprocentní sazbu.⁶⁶

V době Kolářova příjezdu probíhala třístranná jednání mezi džangalci, komunistickou stranou a teheránskou vládou.

Po jmenování nového premiéra Ahmada Kaváma začala vláda opět jednat s Kúčik Chánem. On a jeho spojenci měli zájem na ukončení konfliktu ze dvou důvodů. Prvním byla obava ze stoupajícího vlivu Británie a oslabování země. Druhým byla také ochrana jejich majetků v kaspických provinciích. Premiér tedy vyslal za Kúčik Chánem v létě 1921 svého vyslance s mečem a nabídkou funkce guvernéra Gilánu, pokud přijme mír.⁶⁷

Sekundární literatura tuto událost více nerozvíjí. Kolář byl však jejím přímým svědkem:

Jedenkrát jsem byl v hlavním stanu svědkem zajímavého diplomatického aktu, kterým končilo jednání s Teheránem. Přijedu tam a pozoruji nebyvalý ruch. Uprostřed volného prostoru mezi chatami stojí skupina cizích jezdců u koní. Slunce zapadá. Před chatou Kučuk chánovou je tlupa důstojníků a chánů. Jistě se uvnitř děje něco vážného. Zaměřím přímo ke známým a dotazuji se ... Přijel delegát vlády se zlatou šavlí pro Kučuk chána a dopisem, jímž je jmenován gubernátorem Gilanu se sídlem v Reštu s podmínkou, že zanechá odboje a uzná teheránskou vládu. Přijme-li, je konec odboje; nepřijme-li, znamená to nové boje, a to v nejbližší době, neboť vládní vojsko je nedaleko Kazvina." - - Kučuk chán hostil vyslance. Brzy však zanechal ho v chatě, vyšel s Hauckem, Hasan chánem a několika jinými. Hasan chán zval hned i mne, abych šel s nimi, a tak vedle Haucka já jediný z Evropanů zúčastnil jsem se orientální diplomatické porady uprostřed hlubokých pralesů. Zašli jsme do houštin daleko do lesa, usedli v kruhu, uprostřed byla hromádka trouchnivějšího dřeva, při jehož matném světle Hauck četl ještě jednou tlumeným hlasem dopis. Všichni hovořili potichoučku, jeden druhému

⁶⁶ Atabaki, Touraj, ed. *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers*. London ; New York, 2006. 146

⁶⁷ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 349

šeptal do ucha a výsledkem bylo rozhodnutí: 'Jen krev Kadžárů může smýti zlo způsobené iranskému lidu!' Hauck hned napsal odpověď, přítomní chánové podepsali, nebo přitiskli svoje palce a razítka se svým jménem. Kučuk chánovi byla podána zlatá šavle, zlomil ji dost lehce – byla bezpochyby již naříznuta nebo napilována. Kučuk chán vzal listinu s odpovědí do ruky, Jusuf chán Šefti zlomenou šavli a odevzdali obojí vyslancovi Rizy chána, načež ten neprodleně se svým průvodem odejel. Tím skončilo jednání s vládou, ale zjevné nepřátelství vypuklo o něco později. (Kolář., 82)

Následně se nový sovětský velvyslanec, Theodor Rothstein, který dorazil na počátku února 1921, snažil o mediaci konfliktu a hledal kompromis mezi požadavky Kúčik Chána a vlády v Teheránu. Jeho hlavním zájmem však byla konsolidace moci teheránské vlády, oslabení vlivu Britů na její chod a také snaha o odblokování cest vzájemnému mezinárodnímu obchodu na kaspickém pobřeží.⁶⁸ Kolář pouze reflektuje jednání mezi komunisty, džangalci a vládou, z nichž některých byl i přímým svědkem. Soudím tedy, že nebyl vůbec s jednáními se sovětským ambasadorem obeznámen. Zmiňuje však jednání, která inicioval Hejdar Chán:

Do hlavního stanu dojížděl velmi často i Fomov a stále ještě jednal s Kučuk chánem o jeho spojení s bolševiky a IKP, kterou Heider chán v Reštu znovu organizoval a vyzbrojoval. Hovořil jsem několikrát o průběhu jednání s Hauckem, osobním tajemníkem a důvěrníkem Kučuk chánovým... 'Nikdy nedojde ke spojení s IKP. Kučuk chán nenávidí násilné jednání bolševiků. Je proti ruskému vlivu v Persii. Protahuje jednání jen proto, aby měl více vojska pohromadě, aby bylo dobře vycvičeno a vyzbrojeno. Jedná i s Teheránem a pravděpodobně dojde na podzim k novým bojům', tak mne vždycky ujišťoval ramenatý nazrzlý Němec, který svoji mateřskou řeč skoro již zapomněl. (Kolář., 81)

Avšak ke shodě mezi džangalci a komunisty nakonec došlo. V půlce srpna 1921 byla opět obnovena jejich společná vláda. Vzájemné neshody a nedůvěra však vzrůstaly spolu s tím, jak stále více jednal Kúčik Chán s teheránskou vládou. Ze sovětské strany mu bylo řečeno, že pokud se stáhne se svými jednotkami do lesů, nebude zasahovat do fungování celní správy a nebude se stavět proti guvernérovi dosazenému vládou, budou vládní vojska stažena z dotyku fronty. Bylo mu slíbeno i udělení amnestie všem těm, kteří stojí proti vládě. Kúčik Chán zvažoval a byl prý připraven tyto podmínky přijmout. Onemocnění sovětského zástupce však

⁶⁸ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995..., 352, 354

jednání protahovalo.⁶⁹ Kolář míní ve výše uvedeném výňatku z knihy po rozhovoru s Hauckem, že protahování jednání bylo záměrné a džangalcům šlo o získání více času pro posílení. Toto tvrzení je nové, v sekundární literatuře uvedeno není.

Príslovečnou poslední kapkou byla skutečnost, že komunisté odmítli Kúčik Chánovi předat do správy finance republiky, a tak se džangalci rozhodli eliminovat vedoucí představitele komunistické strany.⁷⁰ Dne 28. září pozval tyto představitele do jednoho z domů u dnešní vesnice Molásará pod záminkou probrání podmínek Theodora Rothsteina.⁷¹ Kolář, který byl v té době na návštěvě v Raštu, byl brzy ráno probuzen v hotelu poslem, kterého vyslal Kúčik Chán se zprávou, aby se urychleně vrátil zpět. Po cestě zavítal i do již zmíněného domu:

Přejeli jsme brod přes Pasechané a asi tak jeden km odtud stál na malé mýtině dřevěný patrový dům. Před ním byl pěkný palouk s ojedinělými stromy, vzadu přiléhal les k samému domu, cesta vedla přes palouk podél domu a ztrácela se v lese. Jezdíval jsem často okolo a dům se mi zdál vždy pustý a prázdný. Byl jsem překvapen, když jsem ušel na balachané skupinu mužů. ... Byl mezi nimi i Heider chán, poznal mne, kázal zastaviti a zval mne nahoru. ... Na hasírech sedělo několik mužů. Vítili mne obřadně a Heider chán mne s nimi seznámil. Pamatuji si z nich Chalil Churbana, zástupce Riza chána a Kerim chána z IKP, oba byli Kurdi. Ostatní tvořili jejich průvod. Řekli, že čekají na Kučuk chána, s nímž se tu mají sejíti a dohovřiti se. Hovořili spolu potichu a dost vzrušeně, pozoroval jsem, že jsou nedůvěřiví a plní obav. Jejich neklid a netrpělivost uváděl jsem si hned v souvislost se vzkazem Kučuk chánovým, abych se vrátil. Jejich vzrušení přešlo i na mne. Odmítl jsem čekati tu na Kučuk chána, vypil jsem jen sklenku čaje, pohovořil krátce rusky s Heider chánem, rozloučil se se všemi a ujížděl pryč. Všechno mne tam pánilo. (Kolář., 82–83)

Po tomto krátkém setkání se rozhodl pokračovat v cestě. Vyrázil právě včas:

Odejel jsem asi tak 400 m a naráz bum! bum! slyším výbuchy granátů. Moje předtucha se vyplnila. Začátek nových bojů. Netoužil jsem nijak vrátiti se na bojiště, rovněž tak fejtonči. Letěli jsme vpřed. V malé chvílce byli jsme u Džumba bazaru. Tu vyskočilo ze křoví několik mudžihidů a zastavili nás. Někteří mne poznali a hned pustili. Kousek dále potkal jsem se s Kučuk chánem a Hauckem, kteří s několika mudžihidy byli rozloženi na lesní křižovatce.

⁶⁹ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 353–356

⁷⁰ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 356

⁷¹ *Ibid.*, 356

Čekali, jak dopadne boj u Pasechané, ale v duši byli přesvědčeni o dobrém výsledku. Kučuk chán mne objal a radostně vítal; byl rád, že jsem se k němu vrátil. (Kolář., 83–84)

Kolář však tvrdí, že se tento incident, který vedl k obnovení bojů, stal u dnešní vesnice Paséchán na východ od Raštu blíže k území ovládaném džangalci. Chaqueri tvrdí, že tato léčka byla provedena ve vesnici Molásará. Tato osídlení však nedělí mezi sebou velká vzdálenost a v konečném důsledku nejde o zásadní rozpor. Některé nejasnosti panují ohledně smrti Hejdar Chána a existuje několik verzí toho, jak přišel o život. Podle některých z nich ještě uprchl a byl zabit až později. Podle dalších zemřel už na místě léčky. Kolář přináší tuto verzi:

V Gurab-Zambachu jsem se dověděl, že v lese u Pasechané byl skryt Hasan chán Kišederi s větším oddílem. Došli nepozorováni krátce přede mnou. Zdržel je můj příchod, poznali mne a čekali, až odejdu. Několik bomb stačilo k rozeznání odpůrců, ale nezničili všechny, jak zamýšleli. Ti hned po první ráně skákali dolů přes zábradlí. Chalil Churbanovi podařilo se prchnouti, Kerim chán byl lehce raněn do nohy a po čtyřech doplazil se křovinami do Reštu. Několik průvodců bylo usmrceno. Hejder chán se pádem poranil, byl zajat a uvězněn v malé chatě v Kišederi, později zardoušen. (Kolář., 84)

Zabití Hejdar Chána bývalo dáváno za vinu přímo Kúčik Chánovi. To však rozporovali jeho spolupracovníci, kteří tvrdili, že zabití Hejdar Chána ve vězení nařídil až Hasan Chán, když se blížila konečná porážka hnutí bez Kúčik Chánova souhlasu.⁷² To by mohlo odpovídat výpovědi Koláře.

Boje

IKP, vedené Kerim chánem, ustupovalo na východ ku břehům Kaspického moře, na jih nemohlo, neboť odtud postupovaly vládní pluky. Bojovníci IKP se brzy rozprchli, někteří se vrátili do svých domovů, jiní sedli na kiržimy a odpluli do Baku. Bylo mezi nimi mnoho Rusů. Tak skončila IKP. (Kolář., 84–85)

IKP byla skutečně džangalci rozprášena. Zbývající členové se stáhli do Anzalí, kde se nalodili a 7. listopadu 1921 nadobro opustili Írán. Své následující aktivity provozovali v sovětském

⁷² Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 357

exilu. Některé z vůdčích osobností strany posléze padly za oběť stalinským čistkám ke konci 30. let.

Zatím z jihu od Kazvina blížili se Riza chánovi kozáci. Postupovali proti Reštu. Kučuk chán držel město jen nějaký týden, po krátkých bojích s kozáky musel je opustiti a ustoupil zase na Pasechané. Tu se bojující strany déle zdržely. (Kolář., 85)

Samotný Rašt byl vládními vojsky dobyt 22. října 1921. Kozácká brigáda, která byla vyslána proti džangalcům, byla fakticky neefektivnější jednotkou v rámci sil centrální vlády. Založená v roce 1879 na popud Náséroddín Šáha byla vyňata z perské armády, měla lepší výzbroj a zahraniční výcvik, který vedli ruští důstojníci. Ti začali od roku 1917 z velitelských pozic odcházet. Z hlediska výcviku by se dalo říct, že se nejspíše nedali srovnávat s džangalci. Kolář se o jejich disciplíně také nevyjadřuje s přílišným nadšením:

Byla tam i důstojnická škola, kde byl velitelem Peršan Reize Saltan. Výcvik byl ruský, ale disciplína dost volná. Bylo vidět, že jde o dobrovolníky. (Kolář., 66)

Bojovalo se partizánsky proti vládní přesile. Tu bylo ukryto několik lidí v močále, tam ve křoví, na stromech i za vyvrácenými kmeny. Většinou bojoval jen muž proti muži nebo skupiny 5–10 mužů. K větším hromadným srážkám došlo jen na přechodu řek, potoků, na křižovatkách. Došlo na nože a šavle, ani jedna, ani druhá strana neměla jednotné střelné zbraně. Byly tu nejrůznější systémy a nedostávalo se munice.

Asi tak koncem října nebo počátkem listopadu ustoupil Kučuk chán až ke Kišederi. Za tímto místem byly už jen hluboké lesy a v horách pralesy. (Kolář., 85)

S koncem října byli džangalci vytlačeni ze všech městských sídel. Organizovaná forma odporu trvala do 11. listopadu.⁷³ Kolář byl společně s ostatními v hnutí do posledních chvil, než se s nimi stáhl do lesů:

Hasan chán věděl určitě, že jeho sídlo se neudrží. Bylo už několikrát vypáleno během Kučuk chánova povstání, a vždy znovu vstalo z popele; podobně jako celé Džengeli. Nebral tedy věc tragicky. Vrátil se od vojska a zařizoval všechno k vyklizení dvorce a útěku do hor. Otec jeho zetě měl kdesi vysoko v horách dvorec a kolem rozlehlé pastviny se stády ovcí. Sem se obyčejně rodina utíkala v době nebezpečí...

⁷³ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 362

Hasan chán mi sdělil, že zůstane v Kišederi a ustoupí odtud až v poslední chvíli se zbytkem svých lidí do hor. Ke mně že pošle sluhu, který nás zavede do skrytého dvorce vysoko ve skalách.

Před svým odchodem rozloučil jsem se i s Kučuk chánem. Viděl jsem ho naposledy. Přecházel po statku Hasan chána se sklopenou hlavou, růženec v ruce a objímal se s každým, kdo odcházel do hor. I mne objal a děkoval mi za prokázané služby. Vidím ho dosud před sebou zkrušeného posledními událostmi. Zbytky jeho stoupců bojovaly už s napětím posledních sil. Kozáci se objevili už i se strany Masuly, takže byl uzavírán se tří stran. Ztrácel zřejmě důvěru ve zdar svého podniku a ztrácelo ji i jeho okolí. Mnozí jeho stoupenci jej opouštěli. (Kolář., 86)

Kolář také popisuje okolnosti smrti Kúčik Chána, které se zprostředkovaně dozvěděl od známého džangalce:

Teprve po půl roce dozvěděl jsem se od Jusuf chána Šefti přesnější zprávy o skonu proslaveného vůdce dlouholetého odboje. Sejdžalovci pronásledovali ho v lesích. Ustupoval stále výše, už jen s několika lidmi. Dostali se až do skal, byla zima, na výšinách ležel sníh. Lidé Sejdžalovi šli po stopě ve sněhu. Konečně prchal už jen Kučuk chán sám s Hauckem přes hory na druhou stranu. Mudžihidi si na tyto dva netroufali, ale přidal se k nim Ali Kerbelai, příbuzný Hasan chána a konečně už jen on sám sledoval prchající. Postřelil Haucka. Kučuk chán, silný muž, vzal Haucka na záda a nesl jej ještě kus cesty. Byl raněn i on a klesl. Raněnému a polozmrzlému Ali Kerbelai uťal hlavu. Donesl ji do Reštu, kde byla vystavena a fotografována, z Reštu ji poslali do Teheranu, tu byla vystavena na Kazvinské bráně. Nezasloužil si takového konce vytrvalý obhájce lidu. Vážil jsem si Kučuk chána a litoval jeho smutného skonu. (Kolář., 90)

Tento příběh se poněkud rozchází s dalšími zdroji. Chaqueri tvrdí, že byl polomrtvý Kúčik Chán 6. prosince zadržen a převezen do Raštu ke Chalilu Churbanovi, kde byl sťat. Fotografie setnuté hlavy, kterou zmiňuje Kolář, je k dohledání na internetu. Následně jeho hlavu přivezl Chalil Churban do Teheránu a předal ji jako trofej Rezu Chánovi.⁷⁴

Zůstává jisté, že Kúčik Chán a Hauck byli na konci roku 1921 zabiti. Můžeme vidět, že si Kolář během času stráveného s hnutím vybudoval ke Kúčik Chánovi a jeho aktivitám v sociálním směru srdečný vztah a obdiv.

⁷⁴ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 363

V klidných chvílích rád naslouchával vypravování o poměrech evropských a mnohé z našich způsobů si osvojil. (Kolář., 67–68)

Z tohoto tvrzení můžeme vyvodit, že měl zájem o cizí země a jejich zvyky.

Kolářovi do jeho domku nainstalovali polní telefon. Komunikaci s Kúčik Chánem jeho prostřednictvím popisuje takto:

Často se ozval zvonek a Kučuk chán se ptal zdvořile ze štábu na mé zdraví a mám-li všechno pohodlí. (Kolář., 70)

Štědrost a starost o pohodlí svých druhů tedy také patřila nejspíše k jeho vlastnostem.

Na vůdce povstání byl mírný, nikdy jsem neviděl, že by dal někoho trestati. (Kolář., 68)

Kúčik Chán se dle tvrzení očitých svědků vyhýbal pomstě. Dokonce i svým protivníkům raději uděloval rady a byl k nim laskavý. Z tohoto důvodu někteří došli k názoru, že mu chybí rozhodnost a nemilosrdnost potřebná pro úspěšné revoluční vůdce. Dost možná i jeho zajatí protivníci, kterým dal milost, mohli tento jeho přístup považovat za druh slabosti.⁷⁵ O mírnosti, respektive o jeho morálním kreditu, může vypovídat také incident, který se stal během jeho působení v Teheránu okolo roku 1911. V té době nechtěně zabil žebráka, který po něm požadoval peníze. Sám se poté plný zděšení udal policejním orgánům, které ho zadržely, a posléze byl s vědomím pozůstalých propuštěn.⁷⁶

Tvrdilo se, že je ženat a má dcerušku, nikdo však jeho rodiny neznal a nemohl říci, kde bydlí. (Kolář., 67)

Byl údajně velice bojácný a ženu si vzal až rok nebo dva před svou smrtí, ve svých čtyřiceti jedna letech⁷⁷.

Cizince vítal, nebyl proti nim zaujat... (Kolář., 68)

Tvrzení Koláře může vyvolávat dojem, že vítal všechny cizince, kteří v době jeho působení zavítali do Gílánů. Pokud šlo o cizince, kteří se dali do služeb hnutí, jehož byl představitelem,

⁷⁵ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 50, 108

⁷⁶ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 50, 51

⁷⁷ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995., 50

dává smysl, že je vítal a nebyl proti nim zaujat. S představiteli cizích mocností, zastupujícími své zájmy, se kterými interagoval, šlo však o vztahy nadmíru složité. Kúčik Chán si byl vědom vlivu Velké Británie a Ruska, které zasahovaly od počátku 19. století do perských záležitostí, a tyto své znalosti reflektoval ve svých rozhodnutích.

Kolář také popisuje Kúčik Chánovu zbožnost, které si nešlo nevšimnout při jejich společných setkáních:

Téměř nikdy nevypouštěl z ruky orientální jantarový růženec, který neustále přebíral...
(Kolář., 66)

Ze středoevropského pohledu tento předmět nazval „růženec“. V islámském světě jde o rozšířenou pomůcku zvanou tasbih, která má 99 zrníček a slouží k rozjímání věřícího nad 99 Božími přívlastky.

Původně snad byl mollou, moslemským knězem, a byl velmi zbožný. Při modlitbě nesměl ho nikdo vyrušiti. (Kolář., 67)

Kolář také popisuje večerní setkání s ním a Hauckem, ze kterého můžeme usuzovat Kúčik Chánovu přívětivost a zbožnost:

*Nikdy mi nevymizí z paměti vzpomínka na nádherný perský večer, kdy jsem seděl na verandě chaty Kučuk chánovy spolu s ním a Hauckem. Uměl jsem tehdy již trochu persky a Kučuk chán něco rusky a kde to nešlo, Hauck dělal tlumočníka. Kouřili jsme s Hauckem cigarety a Kučuk chán probíral v rukou zrnka růžence. Všude ticho a nad námi temné nebe poseté hvězdami. Po rozpravě o zbraních a municí tázal se Kučuk chán snad jen ze zdvořilosti na mou vlast a vyptával se zvláště na přírodní bohatství a sociální poměry. Odpovídal jsem zprvu jen věcně na otázky, ale po chvíli jsem se rozhovořil a líčil nadšeně všechno tak dokonale, jak jsem si to v dáli představoval. Neměl jsem již pět roků zpráv z domova. Jak žhavě jsem v té chvíli po něm toužil. I Hauck stržen mým steskem, rozhovořil se o Sasku jako o pravém ráji. Seděli jsme potmě, jen hvězdy svítily a naše cigarety se tu a tam bleskly. Kučuk chán tiše naslouchal. Nakonec povstal a prohlásil: „**Alláh je veliký. Dá nám všem, po čem toužíme.**“*
(Kolář., 78–79)

Kúčik Chán jako dítě absolvoval vzdělání ve své první škole, která byla náboženského charakteru. V patnácti poté zahájil studium v madrase v Raštu. Před vypuknutím konstituční revoluce se pro pokročilejší kurzy přesunul do Teheránu. Tyto kroky mohly přispět k posílení jeho víry. Také se při důležitých rozhodováních, k nelibosti mnoha svých spolupracovníků,

odvolával na jakousi svou zvláštní verzi „víry v božství“. Tvrdil, že je přínosné se před rozhodnutími a akcemi s nejasným výsledkem obrátit na božstvo pro radu. Když si nebyl jistý, rozhodoval se na základě tohoto svého přesvědčení. Jak to prováděl konkrétně, nejspíše není známo.⁷⁸ Také se však během období konstituční revoluce zapojil do fungování sociálně-demokratických uskupení jak v Íránu, tak v exilu na Kavkaze.⁷⁹

Kolář popisuje také určitý asketický způsob života, který Kúčik Chán vedl:

Setkával jsem se ve hlavním stanu často s Kučuk chánem a měl jsem dosti příležitosti ho pozorovati. Byl vždy stejný. – Mírný, opatrný, střídmy v jídle, málo hovořil, více naslouchal.
(Kolář., 77)

Kučuk chán dbal až úzkostlivě čistoty, vlasy měl sice dlouhé, ale vždy pečlivě zastřižené, šaty jednoduché z hrubé látky, ale vždy čisté, nikdy roztrhané. Osobního majetku neměl. Neměl ani stálého příbytku, žil buď v malém domku ve hlavním štábu nebo u spřátelených chánů. Spával na hasíru, pod hlavou stočený chalát a žil vůbec velmi skromně.

(Kolář., 67)

Kolář též vypráví o úctě, kterou mu projevovali vesničané:

Venkovský lid v Gilanu ho přímo zbožňoval. Prostý lid jej ctil jako světce. Kdykoli jel krajem, lidé z daleka vybíhali a hluboce se mu klaněli.

Byl všeobecně oblíben jak u lidu, tak u gilánských chánů a zvláště u pokrokovější mládeže, nespokojené s absolutismem a utlačováním lidu.

Malým dětem házíval drobné peníze, ačkoliv jinak s sebou peněz nenosil.

(Kolář., 67)

Několikrát jsem jej provázel do vojenského tábora v Gurab-Zambachu a byl jsem svědkem úcty, kterou mu projevovat venkovský lid. Zdaleka vybíhali, otevírali branky, kterými byly vroubeny jejich pozemky, a prosili, aby projel po jejich půdě. Měl-li nás potkati jezdec, spěšně seskočil z koně a postál, ukláněje se, dokud Kučuk chán neprojel.

(Kolář., 77)

⁷⁸ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 50

⁷⁹ Atabaki, Touraj, ed. *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers*. London; New York, 2006. 143

Chování vesničanů a až uctívání osoby Kúčik Chána má zřejmě příčinu v jeho politice vůči venkovanům a pravděpodobně také v tom, jakému zacházení byli nejspíše někteří z nich vystaveni předtím. V lepším případě jim byla ruskými vojáky zabavována celá úroda. V horším byly ženy a děti znásilňovány a vesnice často vypalovány a drancovány. Objevovalo se mnoho případů hromadění úrody a snahy o spekulace. Kvůli tomu na celém území Íránu vládl hlad a bída. V Gílánu se však povedlo dostat hladomor správným nastavením politiky pod kontrolu. Kvůli tomu do něj také přicházeli uprchlíci z ostatních částí země. Kúčik Chán a jeho spolupracovníci věnovali měsíčně 10 tisíc dolarů na pomoc příchozím.⁸⁰ Když hnutí začalo administrovat část provincie, zahájilo reformy. Zakládali školy pro venkovské děti a vylepšovali infrastrukturu – zejména se zasloužili o rozšíření přístupu k vodě pro vesničany.⁸¹ Až do porážky hnutí však nedošlo ke komplexní pozemkové reformě. Širší redistribuce pozemků chudším vrstvám nemohla být provedena, a to ze dvou důvodů. Prvním byla nerozhodnost a absence programu ohledně této otázky. Druhým byla obava, že by si širší reformou popudili bohaté majitele půdy. Přesto dokázal vesničany snahou o zlepšení jejich životních podmínek Kúčik Chán oslovit.

Role blízkých spojenců Mírzy Kúčik Chána

Hauck

Osobním tajemníkem Kučuk chánovým byl Němec Fridrich Hauck, rodem ze Saska. Býval obchodním zástupcem v Enzeli, přidal se k revoluci a také v ní zahynul. (Kolář., 69)

Vlastním jménem Friedrich Hauck/ Gauck či také perským jménem Hušang. Osobní tajemník Kúčik Chána a jeho překladatel. Povšiml jsem si rozporu informací o jeho původu. Německý původ této osoby je jistý, avšak Kolář ho označuje na základě jeho výpovědi za „Němce rodem ze Saska“. Samotný Hauck při jednom z neformálních setkání s Kolářem a Kúčik Chánem také mluvil o Sasku jako o „pravém ráji“. (Kolář., 79) V ostatních zdrojích jsem však jakoukoliv zmínku o jeho saském původu nezaznamenal. Chaqueri ho označuje za povolžského Němce⁸². Údajně byl také před připojením se k džangalcům zaměstnán na

⁸⁰ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 44-47

⁸¹ Atabaki, Touraj, ed. *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers*. London ; New York, 2006. 144

⁸² Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 192

ruském zastupitelství v Teheránu⁸³ Nejspíše byl před bolševickou revolucí zadržován v Baku. Po propuknutí revoluce měl být propuštěn. Existují zprávy o zatčení ženy z května 1918 v Anzálí, která tvrdila, že s ním byla ve styku.⁸⁴ Jeho motivace není dodnes úplně objasněna. Jisté je pouze to, že byl věrným rádčem a spolupracovníkem Kúčik Chána. Vytrval s ním až do konečného rozbití hnutí a společně s ním zemřel v horách v prosinci 1921.

Hasan chán

Daně odváděly se rovněž v naturáliích do skladišť, na něž dozíral Hasan chán Kišederi, správce financí v Džengeli. Obstarával i potřeby pro vojsko a byl hlavním jeho dodavatelem. (Kolář., 69)

Hasan Chán Kišederi Muihin Ruaja – toť celý jeho titul – byl také největším průmyslníkem v Džengeli. Na pokraji lesa byla jeho továrna textilní a na obuv, na druhém konci zase cihelna. Nešlo o továrny v evropském slova smyslu, byly to vlastně jen velké dílny, kde se pracovalo pouze ručně, ale s mnoha dělníky. Vyráběly se látky, jakýsi perský druh khaki, a krejčí šili z ní hned uniformy pro vojsko – kalhoty a vojenské bluzy.

Po mém příchodu byl místní průmysl ještě rozšířen. Stará zámečnická dílna na kraji lesa byla opravena a přistavěno ještě několik jiných. Začali jsme pracovati. Vyráběli jsme veliké nože a dýky. Opravovali jsme zbraně i náboje a často z několika rozbitých ručnic sestavovali jsme nové. (Kolář., 74)

Kolář během svého působení v Gílánu žil v jeho sídle. Od Muzaffaruddín Šáha získal titul „Mojín ar-rajá“ za obětavost, kterou projevoval při starosti o své poddané. Stál u zrodu samotného hnutí. Od začátku byl u všech důležitých jednání. V době Kolářova pobytu by se s nadsázkou dalo říct, že vykonával funkci „ministra financí“. Schraňoval také všechny důležité listiny a o jejich lokaci věděl jen on sám. Jeho pozemky se staly surovinovou a výrobní základnou. Kúčik Chán si na nich zřídil i svůj hlavní stan. Po vojenské porážce hnutí se se skupinou dalších bojovníků stáhl do lesů v horách. Údajně dostal zprávu od svého bratrance, který se přidal k vládním vojskům již dříve a byl blízký Rezá Chánovi. Touto zprávou ho vyzval k tomu, aby se vzdal a vydal vládě s příslibem amnestie. Po zhodnocení bezvýchodnosti situace, ve které se nacházel, se rozhodl k opuštění své skupiny a vydání se

⁸³ Ibid., 462

⁸⁴ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 462

vládním autoritám. Byl opravdu amnestován a získal zpět i své původní postavení. V roce 1926 byl smrtelně zraněn v Raštu při atentátu na jeho osobu za dosud nevyjasněných okolností.⁸⁵

Jusuf chán Šefti

Ubytoval jsem se v Reštu u Jusuf chána Šefti, který měl hlavní majetek v Šeftu, ale v Reštu mu patřila rozsáhlá zahrada a v ní dům. Správce domu již věděl, že přijedu, a uvítal mne jako hosta svého pána. I později jsem tu často bydlíval, jen výjimečně jsem se někdy ubytoval v hotelu. (Kolář., 79)

Jusuf Chán ovládal území okolo města Foman, jehož se stal dokonce i prvním starostou. Údajně měl větší tendenci dojít kompromisu a smíru mezi vládou a džangalci než ostatní chánové. Dům, ve kterém Kolář při svých návštěvách Raštu pobýval, měl být zapsán na seznam kulturního dědictví v Íránu. Tehdejší majitel k tomuto však nedal souhlas a dům se stopadesátiletou historií byl v roce 2017 zbourán.⁸⁶

Chalil Churban

Kolář popisuje setkání s tímto člověkem v okamžiku, kdy se stal svědkem léčky, kterou Kúčik Chán nalíčil na vládní vyjednavče a vyjednavče komunistů. Tento člověk – Chalil Churban – byl u samotných počátků hnutí džangalí. Byl členem úzkého vedení a dostal za úkol mobilizovat gílánské Kurdy. V červenci 1920 však přešel ke komunistům a získal funkci komisaře pro válku ve vládě PSSR. S obnovením bojů s teheránskou vládou se jí 10. října 1921 vzdal. Při bojích pomáhal, jako znalec místního prostředí, vládním jednotkám vystopovat džangalce ukrývající se v lesích. Za svou službu získal jako odměnu post guvernéra Anzálí. Později byl však na pokyn Rezy Chána odstraněn.⁸⁷

⁸⁵ "حسن خان کیش دره‌ای", <https://gilyar.ir/%d8%ad%d8%b3%d9%86%d8%ae%d8%a7%d9%86-%d8%a9%db%8c%d8%b4%d8%af%d8%b1%d9%87%d8%a7%db%8c/>

⁸⁶ "ایسنا (خانه یوسف خان شفقی؛ پناه جنگلیان در چله خانه رشت", [https://www.isna.ir/amp/1402090201010/.](https://www.isna.ir/amp/1402090201010/))
ISNA News Agency, "خانه شبان تخریب شد", <https://www.isna.ir/news/gilan-118688/خانه-شبان-تخریب-شد/>

⁸⁷ Chaqueri, Cosroe. *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920–1921: Birth of the Trauma*. First Edition. Pittsburgh: Univ of Pittsburgh Pr, 1995. 466

Evropané

V roce 1917 vypukla v Rusku bolševická revoluce. V následné občanské válce bolševici zkonsolidovali svou moc, potlačili odpor bělogvardějských generálů a ukončili samostatnost států, které na krátkou dobu získaly svou nezávislost a jež byly předtím součástí ruského impéria. Zejména po pádu nezávislých kavkazských států mnoho emigrantů odešlo do Persie.

Kolem Kučuk chána bylo vždy několik Evropanů, za mého pobytu bylo tam dosti bývalých carských důstojníků a denikinců. (Kolář., 69)

Kolář se na lodi, na které připlul do Íránu, seznámil se dvěma osobami:

Velitelem brigády byl generál Kargarateli, Gruzín, bývalý carský plukovník, provázela jej i jeho choť s dceruškami. Našel jsem na lodi i známého dělostřeleckého plukovníka Šutichina, ... (Kolář., 62)

Následně po spojení se s džangalci Kolář míní, že ono spojení bylo Kargarateliho plánem:

Domnívám se, že Kargarateli byl s Kučuk chánem dohodnut. Byl to statečný Gruzín, bývalý carský plukovník, smýšlením demokrat. Nesouhlasil se starým režimem a tím méně byl spokojen s vládou bolševickou. Jen z nezbytí byl v rudé armádě. Jako kavkazský domorodec byl dobře zasvěcen nejen do poměrů zakavkazských republik, ale i do záležitostí Persie. Azerbejdžan měl stále styky s Persií. Některé rodiny měly příbuzenstvo v obou státech. Poštovní spojení bylo sice nemožné, ale po neschůdných horských cestách donesl spolehlivý posel nejchoulostivější zprávy. Zdali měl Kargarateli nějaké přesné plány do budoucna anebo snad bylo jeho spojení s Kučuk chánem jen dobrodružným činem energického jedince, nespokojeného s politickými poměry – nevím. Hádal bych více na druhou eventualitu, tehdejší bouřlivá doba sama vyvolávala podobné avantury a východ byl jim zvláště příznivý.

(Kolář., 64)

Stýkal se s nimi i nadále, navštěvoval je v jejich domech a sdílel s nimi i jejich strasti:

Při svém zaměstnání měl jsem dost času a vyjel jsem si někdy do hlavního stanu navštívit Šutichina a Kargarateliho. Život v hlavním stanu a vojenském táboře podobal se trochu životu v zapadlé pohraniční posádce. Důstojníci neměli tu nic než vojsko, hon a svou vlastní společnost. Zašel jsem pravidelně do chaty Šutichina, kam přicházelo i několik ruských důstojníků sloužících v Džengeli. Od Šutichina jsem se dověděl, jak přijali v Baku zprávu o

našem přechodu ke Kučuk chánovi. Byli jsme prohlášeni za psance, náš majetek zkonfiskován, ale navenek mezi lidem se rozšířila zpráva, že jsme byli zajati. To se dověděli i krajané, kteří s domněnkou, že jsem v Persii zajat, odjížděli do vlasti. Šutichin zanechal v Baku příbuzné a vzpomínal na ně s obavou, nejsou-li pronásledováni. (Kolář., 77)

Po konečné porážce hnutí a svém propuštění ze zajetí se s nimi již nikdy nesetkal a zanechává pouze kusé zprávy o jejich pozdějším osudu:

Většinu džengalců jsem již nespatriil, rozešli se, ani nevím kam. Šutichin a Kargarateli odešli do Teheranu, chtěli vstoupiti do kozácké brigády, montér zůstal v Reštu a později pracoval při rozvádění elektrického osvětlení. (Kolář., 103)

O těchto dvou mužích se mi nepodařilo nalézt v sekundární literatuře další zprávy. Pouze Chaqueri zmiňuje na straně 360, že se 4. listopadu 1921 Vasilij Garkaltseli, bývalý gruzínský důstojník v carské armádě, vzdal vládním jednotkám. Vzhledem ke Kolářově tendenci komolit všechna jména ve mně však nepanuje úplná jistota, že se jedná o stejnou osobu.

Při hnutí také pracovali jiní Evropané – podobně jako Kolář – specialisté ve svých profesích:

Hned v prvních dnech přišli vojáci a postavili mi do pokoje polní vojenský telefon. Montér byl Rakušan z Vídně a hned se ke mně hlásil. Pracoval před válkou také v Rusku a teď byl již delší dobu v Džengeli. Liboval si, že je dobře placen a byl spokojen se svým místem.

(Kolář., 70)

Neidentifikované osoby

Achmed Chán Sumasra

Kolář se při příjezdu seznámil s touto osobou:

V Sumasra byli jsme předmětem nových ovací a hosty tamních chánů. Seznámil jsem se s mirzou Achmed chánem Sumasra, který mi později pomáhal ze zajetí. Mluvil dobře rusky. (Kolář., 65)

Při ústupu do lesů se k němu donesla zpráva o zradě této osoby:

Seidžel aga

Po čtyřech dnech přišel posel se zprávou, že Kišederi je vypáleno, Hasan chán odešel bez boje až v poslední chvíli, Kučuk chán ustupuje s několika věrnými k hranicím Šachseváníů. Na jeho hlavu je prý vypsána cena. Jeho stoupenci jsou rozptýleni po lesích a mnozí ho již opustili. Tak prý Seidžal aga přestoupil zjevně na vládní stranu a teď prý se svými lidmi chytá po lesích přívržence Kučuk-chánovy. Kozáci se zastavili v Kišederi a dále již nepostupují. Posel přinesl zároveň vzkaz Hasan chána, abychom vše zakopali a odešli výše do hor, kde bychom byli jisti před lidmi Seidžalovými. Stalo se tak. Uklidili jsme, co jsme mohli. (Kolář., 87)

Tyto osoby se mi bohužel nepodařilo identifikovat v sekundárních zdrojích.

Závěr

Hlavním cílem této práce, který jsem si stanovil na začátku, bylo zjistit, jaké klíčové faktory přispěly ke konečnému potlačení hnutí džangalí, dále pak, zda tyto faktory ve svých pamětech dostatečně detekoval a reflektoval Jan Kolář a v neposlední řadě mi šlo o to, nalézt stopy dvou diskurzů – nacionalistického a revolučního – v Kolářově práci.

V Kolářově knize jsem se pokusil nalézt stopy nacionalistického a revolučního diskurzu. Nacionalistický se ve zkoumané pasáži knihy nenacházel. Revoluční byl v určité míře zastoupen, šlo však opravdu o krátké části. Nejspíše v tom sehrává roli Kolářovo myšlenkové nastavení. Dorazil do Persie, aniž by byl s jejími zvyky, kulturou a dalšími aspekty života předem seznámen. O politiku se mnoho nezajímal. Domnívám se, že to bylo způsobeno také dobou, kterou strávil v Rusku a na Kavkaze. Turbulentní změny, kterých byl v tak krátké době svědkem, člověka nejspíše otupí částečným nezájmem. Avšak to už se pohybuji v rovině spekulací.

Samotné hnutí vzniklo jako reakce na špatné životní podmínky během začínající první světové války a také na okupaci země cizími vojsky. Bylo vedeno veterány konstituční revoluce, kteří už měli jako taková zkušenost s vedením revolučního boje. Stáli však proti moci Velké Británie a Ruska, které sledovaly vlastní zájmy a neváhaly k jejich prosazování používat sílu.

Zůstává otázkou, zda by se džangalci a Kúčik Chán, ze své podstaty guerilloví bojovníci, dokázali přetvořit do smysluplné politické formace, která by dokázala prosazovat své představy o vedení a správě státu. Je však nejisté, zda o toto usilovali. V kapitole *Hnutí džangalí* jsem nastínil teoretickou strukturu hnutí, která se však stejně nedodržovala. Domnívám se, že alespoň někteří džangalci měli do podzimu 1919, kdy byli potlačeni Brity, skutečné politické ambice. Jinak by totiž nevytvářeli politické orgány. Příchodem bolševiků a spojením se s iránskými komunisty nedokázali úplně odhadnout, že si proti sobě popudí konzervativní kruhy, které nesouhlasily s jejich radikálně levicovým programem.

Hnutí mělo několikrát šanci trošku příslovečně zariskovat a vydat se obsadit Teherán. Nikdy však nedošlo k žádnému takovému pokusu, protože Kúčik Chán se nedokázal rozhodnout a vždy tuto myšlenku odmítl. Také s ním bylo minimálně třikrát jednáno. Při jednom

z posledních jednání, které popsal i Kolář, dostal nabídku pozice guvernéra Gílanu. I tuto velkorysou nabídku odmítl a trval na kompletní změně teheránské vlády. Měl tedy celostátní ambice – nedokázal je však naplnit. Kolář označuje tyto Kúčik Chánovy vlastnosti za mírné. Sekundární literatura však naznačuje, že mu v očích některých současníků tato mírnost a neschopnost vypořádat se se zrádci a protivníky spíše uškodila.

K neúspěchu hnutí také přispěly vnitřní rozepře mezi jeho členy. Ještě v roce 1919 se několik džangalců na výzvu teheránské vlády vzdalo díky příslibu amnestie. Následný vliv komunistů vedl také k připojení části džangalců ke komunistickým silám.

Dalším z faktorů, který nejspíše stál v neprospěch hnutí, byla efektivita Rezy Chána. Rezá Chán strávil celý svůj život jako voják a svými schopnostmi se vypracoval až na vyšší pozice v rámci armádního velení. Tyto své zkušenosti dokázal využít k efektivnímu poražení dalších povstaleckých skupin na počátku svého vzrůstajícího vlivu. Kdežto Kúčik Chán a lidé ve vedení hnutí vojáky nebyli a dokázali využívat pouze znalosti místního prostředí Gílanu ke svým partyzánským bojům. Kolář ve své knize některé důležité historické události reflektuje. Například se jedná o některá jednání mezi hnutím a dalšími aktéry. V knize dále popisuje i konsolidaci moci ze strany Rezy Chána. Tyto politické události však zmiňuje velice krátce a okrajově. Spíše se zaměřuje na popisy přírodních podmínek, zvyků a samotné společnosti na sklonku vlády Kádžárovců. Jeho názory na tuto problematiku by také nejspíše stálo za to prozkoumat v jiné práci.

Seznam použité literatury

KOLÁŘ, Jan: *Na vlnách revoluce v zemi věčných ohňů*. Praha: Československá grafická unie a.s., 1936.

ATABAKI, Touraj: *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers*. Londýn: I.B.Tauris & Co Ltd, 2006. ISBN 9781786734679

AXWORTHY, Michael: *Dějiny Íránu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2022. ISBN 9788074228896

CHAQUERI, Cosroe: *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920-1921 Birth of the Trauma*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1994. ISBN 0-8229-3792-1

CRONIN, Stephanie: *Reformers and Revolutionaries in Modern Iran: New Perceptions on the Iranian Left*. Londýn: RoutledgeCurzon, 2004. ISBN 9780415573443

CRONIN, Stephanie: *The Making of Modern Iran: State and Society under Riza Shah 1921-1941*. Londýn: RoutledgeCurzon, 2003. ISBN 9780415302845

KASRAVÍ, Ahmad: *Táríh-e mašrúte-je Írán [Historie íránské konstituční revoluce]* Teherán: Vydavatelství Amír Kabír, 1965.

PEZHMAN, Dailam. (1990) The Bolsheviks and the Jangali Revolutionary Movement, 1915-1920. *Cahiers du Monde russe et soviétique*, Vol. 31, No.1 pp. 43-59

HASANLI, JAMIL. *The Sovietization of Azerbaijan: The South Caucasus in the Triangle of Russia, Turkey, and Iran, 1920–1922*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2018.

BEEVOR, ANTONY. *Russia: Revolution and Civil War, 1917-1921*. Viking, 2022.